

บทที่ 6

กรณีศึกษา ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ความเป็นมา และประวัติชุมชน

ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตามข้อมูลในเวทีชุมชนที่ได้ร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกัน และได้นำมาบอกเล่าให้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน กล่าวคือ เพื่อบอกเล่าความเป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 230 ปี และเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้ที่ น่าภาคภูมิใจ โดยตามตำนานที่กล่าวถึง ชาวบ้านแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่าน สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบและมีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย จึง กลายเป็นทางเดินทัพพม่าที่เข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา นายฉ่า ซึ่งเป็นคนสีบัวทอง ได้รวบรวมชาวบ้าน เข้าร่วมต้านพม่าที่ค่ายบางระจัน เมื่อค่ายบางระจันถูกตีแตกในวันจันทร์ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ ปีจอ พ.ศ. 2309 หลังจากต่อสู้กับพม่าได้ 5 เดือน ภายหลังจากการสู้รบชาวบ้านบางระจันที่เหลือรอดตาย และหนีพม่าไปได้รวมทั้งนายฉ่า ได้พาชาวบ้านมาหลบซ่อนที่บริเวณป่ายางและต่อมาได้สร้างบ้าน เรือนที่นี่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งเป็นที่อยู่อาศัย โดยเริ่มแรกมีเพียงบ้าน 3 หลัง ทางด้านทิศตะวันตกของลุ่มแม่น้ำน้อย เป็นที่มาของหมู่บ้านชื่อว่า “บ้านสร้างสามเรือน” เพราะเริ่มแรกมีบ้านเพียงสามหลังเท่านั้น บ้านสามเรือนในอดีตนั้น ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ของ หมู่ 5 หมู่ 6 หมู่ 7 และหมู่ 8 ของตำบลบางเจ้าฉ่า เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วน ท้องถิ่น ได้แบ่งพื้นที่เป็นหมู่ต่าง ๆ และตั้งชื่อแต่ละหมู่ใหม่ โดยหมู่ 5 บ้านสร้าง หมู่ 6 บ้านสร้าง หมู่ 7 บ้านสามเรือน (คงชื่อเดิม) หมู่ 8 บ้านยางทอง และเมื่อมีการแบ่งพื้นที่การปกครองจัดตั้งเป็น ตำบล จึงรวมเอาหมู่บ้านห้วยลิงตก และหมู่บ้านโพธิ์ราชวรวิหารเข้ามาด้วย หมู่ 1 และ หมู่ 2 จึงชื่อ บ้าน ห้วยลิงตก หมู่ 3 และ หมู่ 4 ชื่อบ้านโพธิ์ราชวรวิหาร และรวมทั้ง 8 หมู่บ้านเป็น “ตำบลบางเจ้าฉ่า” ตามชื่อ ของนายฉ่าซึ่ง เป็นผู้ก่อตั้ง ซึ่งชาวบ้านใน หมู่ 6 และหมู่ 7 และหมู่ 8 แม้แต่ชาวบ้านในหมู่ 8 เอง ยัง มักเข้าใจว่าหมู่บ้านของตนยังชื่อว่าหมู่บ้านสามเรือน และมักเรียกชุมชนของตนว่าเป็น บางเจ้าฉ่า (พรชัย บุญริน, สนิท เขียวหวาน สัมภาษณ์)

จากงานศึกษาของ อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2548) พบว่า ประวัติความเป็นมาของชุมชน บางเจ้าฉ่าที่ชาวบ้านร่วมกันสร้าง สืบค้น และเล่าตำนาน บ่งบอกความมีอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่า ได้ว่ามีรากฐาน ประวัติศาสตร์ และการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษนักต่อสู้เพื่อปกป้องแผ่นดินได้ อย่างดี และด้วยเหตุเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นตำนานที่เล่ากันมา และได้ถูกนำกลับมา สร้างในเวทีประชาคม ของชุมชน ดังนั้นเมื่อถามถึงความเป็นมาของชุมชนบางเจ้าฉ่ากับชาวบ้าน

คนใดก็จะได้รับการบอกเล่าเรื่องราวนี้ และในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์รอบชุมชนของนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในชุมชน มีเหตุผลที่ท้องถิ่นก็จะบรรยายให้นักท่องเที่ยวทราบถึงความเป็นมาของชุมชนด้วยตำนานนี้ทุกครั้งไป ตำนานหรือเรื่องเล่านี้แม้ว่าอาจถูกแต่งเติมสร้างขึ้นภายหลังเพื่อแสวงหารากฐานของชุมชนให้คนในชุมชนเกิดความรัก ภูมิใจในความเป็นคนบางเจ้าข้า และได้ถูกนำไปสื่อสารกับนักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนว่าชุมชนบางเจ้าข้าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ที่น่าภาคภูมิใจ

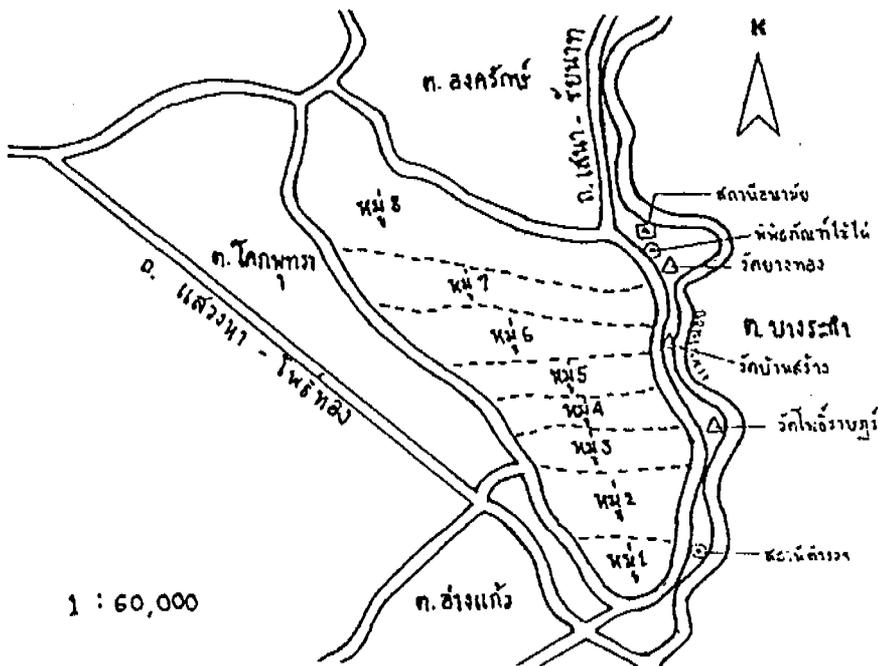
อย่างไรก็ตามในส่วนของชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยในบ้านห้วยลิงตก และบ้านโพธิ์ราชวร ที่ เป็นหมู่บ้านเกิดใหม่อายุชุมชนไม่นานที่มารวมกันกับบ้านสามหลัง บ้านยางทอง และบ้านสร้าง ภายหลังเป็นตำบลบางเจ้าข้า นั้น ที่ไม่ได้มีประวัติศาสตร์ร่วมในฐานะลูกหลานเจ้าข้า จะกล่าวถึงชุมชนของตนเองในฐานะชุมชนช่างฝีมือในการจักสาน ที่ผ่านประวัติการต่อสู้เพื่อการทำมาหากิน จากอดีตของทำเครื่องจักสานในยามที่ว่างจากการทำนา โดยสานกระบุงตระกร้า ให้สอยภายในครัวเรือน ต่อมาเริ่มจึงเริ่มเพื่อนำไปขายชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงที่วัดไชโยทุกวันพระ โดยต้องใช้เวลาเดินทางตั้งแต่ตีสองเพื่อนำกระบุงตระกร้าที่สานนั้นไปถึงวัดไชโยราวตีห้า และเมื่อมีผู้นิยมใช้เครื่องจักสานของบางเจ้าข้ามากขึ้น ก็เริ่มมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อเหมาทุกวันพระในราคาที่พ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด (แม่เพ็ญ) เป็นเช่นนี้อยู่ยาวนานหลายปีจนกระทั่งราวปี 2515-2516 เริ่มมีการใช้ภาชนะพลาสติกแทนเครื่องจักสานไม้ไผ่ ทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคาเครื่องจักสานของชาวบ้าน แต่ต่อมาเมื่อมีการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น เครื่องจักสานจึงกลับมาเป็นที่ต้องการของชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง ประกอบกับเครื่องจักสานของบางเจ้าข้ามีเอกลักษณ์ในเรื่องความละเอียดประณีต เส้นตอกเล็ก ผูกถี่และเฉียบแข็ง เมื่อชาวบ้านได้ร่วมกันพูดคุยกันถึงการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง และไม่นำเครื่องจักสานที่ทำได้ไปขายที่วัดไชโย โดยนำมารวมที่วัดยางทองซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน (ปัจจุบันเป็นวัดประจำหมู่ 8) และคิดจะหาทางจำหน่ายเอง เมื่อผ่านวันพระไป 2-3 ครั้ง เมื่อไม่มีการนำสินค้าไปขาย พ่อค้าคนกลางจึงเดินทางเข้ามาที่บางเจ้าข้าเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านจึงมีประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อต่อรองเป็นครั้งแรก ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านได้เป็นผู้กำหนดราคาเอง จึงเป็นที่มาของประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำในการต่อสู้ต่อรองของชุมชนอีกส่วนหนึ่งที่ชาวบ้านระลึกถึงในความเป็นชุมชนร่วมกัน

โดยสำหรับลักษณะทางกายภาพนั้น บางเจ้าข้าเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 9 กิโลเมตร โดยการเดินทางเมื่อผ่านจังหวัดอ่างทองซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ ตลอดเส้นทางเป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตรถึงตลาดอำเภอโพธิ์ทอง จนถึงสี่แยกแล้วเลี้ยวขวาไปตามถนนเลียบคลองชลประทานยางมณี อันเป็นคลองชลประทานสายหลักของโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บางเจ้าข้านับว่าเป็นชุมชนที่

อยู่ใกล้เมือง มีความสะดวกในการคมนาคมเนื่องจากมีถนนผ่านโดยรอบ มีคลองชลประทานไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ โรงเรียน เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ยังคงมีความเป็นชนบทซึ่งเห็นได้จากลักษณะ บ้านเรือนส่วนใหญ่ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อย บางเจ้าเช่าประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนเรียงรายอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นสาขาที่แยกออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท แม่น้ำไหลผ่านตลอดปี พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มอาณาเขต ตำบลบางเจ้าฉ่าติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ต.องครักษ์ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ต.อ่างแก้ว อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ต.บางระกำ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทองโดยมีแม่น้ำน้อยกั้น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ต.โคกพุทธา อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง

ภาพที่ 6.1
แผนที่ตำบลบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง

ทั้ง 8 หมู่บ้านประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 2 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 5 บ้านสร้าง หมู่ 6 บ้านสร้าง หมู่ 7 บ้านสามเรือน หมู่ 8 บ้านยางทอง โดยมีถนนสายหลักชื่อ ถนนโพธิ์ทอง-ท่าช้าง ขนานกับคลองชลประทานและผ่านเข้าทุก

หมู่บ้าน ลักษณะโดยรวมของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลบางเจ้าฉ่ามีความคล้ายคลึงกันในหลายด้าน เช่น ลักษณะภูมิประเทศ สภาพความเป็นอยู่ อาชีพ ศาสนา ฐานะ ประเพณีวัฒนธรรมโดยทั้ง 8 หมู่บ้าน รู้จักและไปมาหาสู่กัน เนื่องจากเป็นเครือญาติกันหรือมีการแต่งงานและแยกไปปลูกเรือน ในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ที่สำคัญคือ ทั้ง 8 หมู่บ้านมีการรวมตัวกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงกันระหว่างแต่ละหมู่บ้านด้วยธุรกิจชุมชน

ตำบลบางเจ้าฉ่าจะมีบ้านยางทอง (หมู่ที่ 8) เป็นศูนย์กลาง เป็นศูนย์รวมบริหารงานของทั้ง 8 หมู่บ้าน อาทิ ศูนย์กลางชุมชนเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตำบลเจ้าฉ่า พิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ ศูนย์จำหน่ายเครื่องจักสานบางเจ้าฉ่า องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านยางทอง ก็ดำรงตำแหน่งกำนันของตำบลบางเจ้าฉ่าด้วย คือ นายสุรินทร์ นิลเลิศ และด้วยเหตุที่ บ้านยางทองเป็นศูนย์รวมการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนของทั้งตำบล ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักเรียกชื่อชุมชนของตนว่า “บางเจ้าฉ่า” แทนชื่อบ้านยางทอง โดยกำนันให้ข้อมูลว่า “เดี๋ยวนี้ถ้าพูดว่าบางเจ้าฉ่าก็หมายถึงหมู่ 8 เพราะคนรู้จักเราว่าเป็นหมู่บ้านจักสาน เราจักสานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ทุกวันนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้นักเข้ามาซื้อจักสาน แต่ถ้าชื่อเป็นทางการก็เรียกว่าบ้านยางทอง” (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์) จึงอาจกล่าวได้ว่าหมู่ 8 ได้กลายเป็นภาพลักษณ์ หรือตัวแทนของบางเจ้าฉ่าที่นำเสนอตัวตนออกสู่ภายนอกชุมชน และจากการสำรวจสถานที่ต่าง ๆ ในแต่ละหมู่บ้าน พบว่า แม้จะมีสถานที่ที่เป็นพื้นที่สาธารณะในการดำเนินกิจกรรมส่วนรวม แต่กิจกรรมและการรวมคนในชุมชนมักไปใช้สถานที่สาธารณะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการทำงานด้านธุรกิจรวมและการรวมคนในชุมชนมักไปใช้สถานที่สาธารณะบริเวณหมู่ 8 ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทางสัญจรหลักของชุมชนในอดีตคือทางน้ำ ปัจจุบันไม่ได้ใช้ในการคมนาคม แต่ใช้เพื่อกิจกรรมท่องเที่ยว และขณะเดียวกันชุมชนบ้านเจ้าฉ่าก็มีสถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกแบบชุมชนเมือง เช่น โทรศัพท์สาธารณะ ถนน คลองชลประทาน ร้านค้า คลินิก/ร้านขายยา ตลาดนัด สนามกีฬา หอกระจายข่าว รวมทั้งวิทยุชุมชน บัมน้ำมันหลอด ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของชุมชนในเรื่องสวัสดิการชุมชนและการประกอบธุรกิจชุมชน ทั้งสถาบันเก่าและใหม่ดังกล่าวถูกนำมาผสมผสานให้อยู่ร่วมกันและถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวซึ่งเป็นเศรษฐกิจหลักของชุมชน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในชุมชน จะพบว่าบ้านเรือนหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำน้อย ส่วนใหญ่มักเป็นบ้านที่ผสมลักษณะเก่าและใหม่ โดยเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูงแบบบ้านไทยสมัยก่อน แต่ราดพื้นปูแบบสมัยใหม่ ลักษณะบ้านเรือนบางส่วนปลูกติดกันเนื่องจากเป็นเครือญาติ โดยลูก ๆ มักปลูกบ้านอยู่ในอาณาเขตที่ดินเดียวกับพ่อแม่ มีเพียงต้นไม้เป็นแนวบอกอาณาเขตของแต่ละบ้านแทนรั้วซึ่งเป็นลักษณะของชาวบ้านในชนบท ขณะที่บางส่วนเป็นบ้านที่ปลูกใหม่จึงมักเป็น

บ้านปูนมีรั้วล้อมรอบ แต่ยังคงมีได้ทุนสูงเพื่อใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นสถานที่จักสาน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงวิถีชนบทในการเป็นชุมชนจักสาน โดยสิ่งแวดล้อมภายในและโดยรอบหมู่บ้านถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดีเนื่องจากทุกหลังคาเรือนจะมีบริเวณรอบบ้านเป็นสวนผลไม้ และไม่มีมลภาวะจากโรงงานอุตสาหกรรมและรถยนต์ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้จักรยาน มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้จักรยานยนต์และรถกระบะ ดังนั้นจึงมีฝุ่นละอองไม่มากนักจากถนนที่ผ่านทางเข้าชุมชน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทำจักสานอยู่กับบ้าน ขณะที่คนหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานที่โรงงานนอกชุมชนซึ่งมักใช้บริการรถโดยสารหน้าหมู่บ้าน ผู้คนในชุมชนสามารถติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกได้อย่างสะดวก

มิติทางเศรษฐกิจของชุมชน

ระยะระหว่างช่วงปี 2310-2478 บ้านสามเรือนมีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นไม่มากนัก เนื่องจากคือ ที่ดินทำกินในชุมชนมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนมากเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกแต่อย่างไรก็ตาม แม้จะมีปัญหาน้ำท่วมแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ก็ยังคงสามารถประกอบอาชีพทำนาและทำสวนผลไม้ วิธีการผลิตจึงเป็นเรื่องของการปลูกข้าว พืชผักสวนครัว สัตว์เลี้ยงโดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อยังชีพ ที่นาของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำเมื่อน้ำน้ำมาจะล้นท่วมขังที่นา ปัญหาดังกล่าวทำให้ผลผลิตนาปีลดลงเรื่อยมาจากเดิมประมาณปี 2490 การทำนา 1 ไร่ ได้ข้าวประมาณ 46.7 ถัง และจากข้อมูลในปี 2533 ทำนาได้ข้าวประมาณ 10-30 ถังต่อไร่ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2534, น. 29)

ต่อมาในปี 2500 มีการก่อสร้างคลองชลประทานทั้งด้านซ้ายและขวาของแม่น้ำน้อย และสร้างประตูกั้นน้ำ ทำให้น้ำท่วมสองฝากแม่น้ำน้อยลง การทำนาหว่านจึงเปลี่ยนเป็นการทำนาดำซึ่งให้ผลผลิตสูงขึ้น แต่เนื่องจากในฤดูแล้งน้ำในคลองชลประทานไม่มากพอสำหรับชาวบ้านทั้งสองฝากฝั่งทำนาปรังพร้อมกัน จึงต้องทำประตูกั้นน้ำในคลองชลประทานและกำหนดให้ทำนาปรังปีเว้นปี ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มปลูกข้าวเพื่อส่งขายนอกชุมชนแทนการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนในปัจจุบันจากการสอบถามกำนันพบว่าชาวบ้านต้องซื้อข้าวจากภายนอกมาบริโภค โดยหมู่ 8 จึงเหลืออาชีพทำนาเพียง 14 ครอบครัวย จากทั้งหมด 228 ครอบครัวย โดยผู้ชายไปทำนา ส่วนผู้หญิงก็ทำจักสานเป็นอาชีพหลัก และบางครัวเรือนไม่ได้ทำนาเองแต่ให้ชาวบ้านหมู่บ้านอื่นเช่า ดังนั้นหมู่ 8 จึงต้องซื้อข้าวจากนอกชุมชนมาบริโภค ส่วนชาวบ้านในหมู่ 5 และหมู่ 6 ยังคงมีการทำนามากอยู่ ส่วนหมู่ 1-4 มีการทำนาเพียงเล็กน้อย ส่วนหมู่ 7 มีการทำนาอยู่บ้างแต่ส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพจักสานเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาพบว่าโดยรวมทั้งตำบลชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 32,357 บาท และแต่ละหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ยดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1

ข้อมูลรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี ตำบลบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง

หมู่บ้าน	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี
หมู่ 1 บ้านห้วยลิงตก	39,199
หมู่ 2 บ้านห้วยลิงตก	37,004
หมู่ 3 บ้านโพธิ์ราชบุรี	28,876
หมู่ 4 บ้านโพธิ์ราชบุรี	33,087
หมู่ 5 บ้านสร้าง	31,487
หมู่ 6 บ้านสร้าง	28,784
หมู่ 7 บ้านสามเรือน	30,575
หมู่ 8 บ้านยางทอง	29,233
เฉลี่ยรายได้ทั้งตำบล	32,357

ที่มา: ข้อมูลของศูนย์กลางชุมชนหมู่ 8 บ้านยางทองปี 2544

จากข้อมูลข้างต้น แสดงว่ารายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของชาวบ้านตำบลบางเจ้าฉ่าอยู่ในเกณฑ์ต่ำมากหรือโดยเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนมีรายได้เพียง 2,398 - 3,666 บาทเท่านั้น โดยเฉพาะหมู่ 8 ซึ่งเป็นชุมชนท่องเที่ยวและทำจักสานทั้งชุมชนกลับมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ เนื่องจากหมู่บ้านอื่น ๆ มีอาชีพอย่างหลากหลาย ได้แก่ การทำนา รับจ้าง ช่างราชการ ในขณะที่หมู่ 8 ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำจักสานเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากจักสานบางเจ้าฉ่าไม่ใช่สินค้าเพื่อการบริโภคที่จำเป็น จึงมีรายได้จากการขายไม่สม่ำเสมอ ซึ่งมักขายดีในช่วงเทศกาลที่ลูกค้ามักซื้อเป็นของขวัญ นอกจากนี้ชาวบ้านจะมีรายได้เฉลี่ยต่ำแล้วยังพบว่า ชาวบ้านในตำบลบางเจ้าฉ่ามีหนี้สินรวมประมาณ 34,974,100 และเมื่อคิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนแล้วชาวบ้านมีหนี้สินประมาณ 24,856 บาท ซึ่งส่วนใหญ่หนี้สินเหล่านี้เกิดจากการนำมาลงทุนประกอบอาชีพ ดังข้อมูลต่อไปนี้

ตารางที่ 6.2
ข้อมูลหนี้สินของชาวบ้าน

แหล่งหนี้	หมู่ที่ / จำนวนหนี้สิน (บาท)								รวมจำนวน หนี้สิน (บาท)
	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	หมู่ 6	หมู่ 7	หมู่ 8	
ธกส.	1,500,000	370,000	950,000	280,500	1,222,000	1,737,000	960,000	1,790,000	8,814,750
สหกรณ์	2,720,000	700,000	250,000	50,000	1,290,000	175,750	910,000	2,450,000	1,735,750
กองทุน หมู่บ้าน	1,000,000	1,000,000	100,000	100,000	1,000,000	100,000	100,000	1,000,000	8,000,000
กข.คจ.	280,000	280,000	-	280,000	280,000	280,000	280,000	280,000	1,960,000
ออมทรัพย์	72,000	3,500	-	420,000	5,600	3,400	31,000	72,000	126,800
กลุ่มอาชีพ	-	-	-	-	-	-	10,000	100,000	200,000
พ่อค้า/ นายทุน	210,000	25,100	46,000	51,000	370,500	40,000	535,000	30,000	1,592,100
เอกชน	200,000	333,000	100,000	579,000	60,000	270,000	828,500	200,000	2,517,700
รวม	5,917,200	2,711,600	2,346,000	2,241,700	4,228,100	5,368,250	4,644,500	6,192,000	34,947,100

ที่มา: ข้อมูลของศูนย์กลางชุมชนหมู่ 8 บ้านยางทอง ปี 2544

มิติด้านประชากร

จากการสำรวจข้อมูลประชากรทั้ง 8 หมู่บ้านในตำบลบางเจ้าฉ่าพบว่ารวมทั้งสิ้นประมาณ 3,826 คน รวม 1,406 ครัวเรือน (ข้อมูลจากการสำรวจประชากรปี 2546) ส่วนใหญ่เป็นวัยทำงานอายุระหว่าง 20-39 ปี มีจำนวน 1,200 คน ซึ่งมักทำงานที่โรงงานนอกหมู่บ้านและรับราชการ รองลงมาเป็นชาวบ้านที่มีอายุระหว่าง 40-59 ปี มีจำนวน 936 คน เป็นเยาวชนที่อยู่ในวัยกำลังศึกษา อายุระหว่าง 10-19 ปี มีจำนวน 566 คน และผู้สูงอายุที่อายุระหว่าง 60-79 คน มีจำนวน 526 คน เด็กที่อายุระหว่าง 1-9 ปี มีจำนวน 471 คน ซึ่งหากแยกข้อมูลจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้าน จากเอกสารของชุมชน แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.3
จำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านตามช่วงอายุ

กลุ่มอายุ ประชากร	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	หมู่ 6	หมู่ 7	หมู่ 8	รวม
ต่ำกว่า 1 ปี	3	4	6	6	5	1	3	10	38
1 - 9 ปี	76	36	39	49	32	36	69	134	471
10 - 19 ปี	116	39	72	54	46	75	48	116	566
20 - 39 ปี	222	98	137	148	111	106	140	238	1,200
40 - 59 ปี	170	78	86	121	92	99	101	189	936
60 - 79 ปี	66	37	72	77	59	45	51	119	526
80 ปีขึ้นไป	8	8	11	13	9	12	9	19	89
รวม	661	300	423	468	354	374	421	825	3,826

ที่มา: ศูนย์กลางชุมชนหมู่ 8 บ้านยางทอง ปี 2544

หากพิจารณาประชากรในชุมชนพบว่าชาวบ้านในชุมชนซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวมักนิยมออกไปทำงานโรงงานที่จังหวัดใกล้เคียงแบบไปเช้าเย็นกลับ ขณะที่ผู้สูงอายุมักจักสานอยู่ที่บ้าน แม้ว่าบ้านสามเรือนซึ่งเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมของตำบล แต่พบว่าแม่แต่ในหมู่ 8 แต่ละครัวเรือนชาวบ้านเป็นเครือญาติกันไม่มากนัก มักเป็นเพียงเครือญาติระดับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เนื่องจากสายตระกูลใหญ่ดั้งเดิมของชุมชนซึ่งพบว่าสายสกุลหลักอยู่ 4 สาย จากการศึกษาพบว่าได้กระจายอยู่ทั้งในหมู่ 5-8 ขณะที่ส่วนหนึ่งแต่งงานและย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่นหรือจังหวัดอื่น ซึ่งสายสกุลหลักที่อยู่ในชุมชนนี้มีหลายชั่วอายุคน อาทิ 1) ปู่พิน และย่าพลอย จันทร์หอม เป็นตระกูลทางฝั่งทิศเหนือของหมู่บ้าน มีลูกทั้งหมด 5 คน คือ นายชัน นางเจียม นายเขียน นางขวัญเมือง และนางเย็น ปัจจุบันตระกูลจันทร์หอมที่ยังคงพำนักอยู่ในหมู่ 8 เป็นรุ่นหลาน ได้แก่ นางวันดี จันทร์หอม ซึ่งทำอาชีพจักสานและเป็นกรรมการฝ่ายจัดซื้อของศูนย์กลางชุมชนฯ 2) ปู่ช่าง และย่าเนียม ช่างบรรจง เป็นตระกูลทางทิศใต้ถึงปากทางเข้าวัดยางทองหมู่ 8 ปัจจุบันรุ่นเหลนที่ยังอยู่ในหมู่ 8 ได้แก่ นายสมพงษ์ ช่างบรรจงเป็นสารวัตรกำนันและเป็นกรรมการฝ่ายการเงินของศูนย์กลางชุมชนฯ 3) ปู่ล้ำมและย่าหาด สิงห์รัญ ต้นตระกูลบริเวณตั้งแต่วัดยางทอง ปัจจุบันรุ่นเหลนที่ยังมีชีวิตอยู่ ได้แก่ ป้าเฟื่อง สิงห์รัญ ซึ่งเป็นผู้จักสานกระบุงขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งเป็นสัญลักษณ์ตรงข้ามพิพิธภัณฑสถาน ทุกวันนี้ก็ยังคงทำจักสาน และเป็นหัวหน้ากลุ่มจักสานกลุ่มหนึ่งของหมู่ 8 แต่

เนื่องจากปัจจุบันอายุมากจึงมอบตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มให้บุตรสาว คือ นางสาวสาทร สิงห์ฤๅ 4) ปู่ แสงกับย่าพัน ฉิมมาลี ต้นตระกูลในบริเวณที่ตั้งศูนย์จักสานในปัจจุบันได้ลงไปจนถึงหมู่ที่ 7 หรือ ปากทางเข้าชุมชนจักสาน ปัจจุบันลูกหลานตระกูลนี้ได้ย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่น

โดยปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มาจากตระกูลทั้ง 4 ดังกล่าวข้างต้น หากมาจาก หลากหลายสายตระกูล แม้ว่าอยู่ในชุมชนกันมาเป็นระยะเวลาานทำให้มีความเป็นเครือญาติใน ระดับต่ำ ทำให้แม้ว่าภายในชุมชนยังมีกระบวนการกลุ่มและแรงเกาะเกี่ยวทางวัฒนธรรมของชาว นาที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ภายในชุมชน หากแต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนก็ไม่เหนียว แน่นมากนัก ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของชาวบ้านจึงอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนของผล ประโยชน์

มิติทางสังคมวัฒนธรรม

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อพิจารณาโดยผิวเผิน บางเจ้าช่าอาจเป็นชุมชนที่เก่า แก่ แต่เมื่อพิจารณาความเป็นเครือญาติกลับพบว่าชุมชนนี้มีความเป็นเครือญาติน้อยระหว่างมาก โดยหากพิจารณามิติทางสังคมวัฒนธรรมของบางเจ้าช่า จึงเห็นได้ว่าชุมชนนี้มีลักษณะผสม ระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง เนื่องจากแม้มีความเป็นชุมชนเก่าแก่อายุหลายร้อยปี และเป็นสังคมชนบทไทย ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์รวมทุกเรื่องในชุมชนจากครั้งอดีต ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับ ศาสนา ประเพณี และการพัฒนา ตัวอย่างเช่น ในอดีตเมื่อปี 2516 เจ้าอาวาสวัดยางทองในขณะนั้น ก็ได้พยายามให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มจักสานเป็นครั้งแรก แต่ไม่ประสบความสำเร็จ และเมื่อ กลุ่มจักสานสลายตัวลง ในปี 2528 พระครูศิริพัฒน์คุณก็พยายามสนับสนุนให้ชาวบ้านมาเรียน การเจียรในพลอยกับนายสุรินทร์ นิลเลิศ ซึ่งขณะนั้นเพิ่งเดินทางกลับจากกรุงเทพฯ หลังจากเป็น ช่างเจียรในพลอยอยู่หลายปี นอกจากนี้เมื่อนายสุรินทร์ได้เป็นกำนันและเริ่มหาทุนจากหน่วยงาน ต่าง ๆ จากภายนอกเข้ามาพัฒนาอาชีพให้ชาวบ้าน พระครูฯ ได้อนุญาตให้ใช้ที่ของวัดในการก่อตั้ง พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ ศูนย์จำหน่ายเครื่องจักสาน จึงนับได้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาททั้งในด้าน เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม แต่เมื่อบางเจ้าช่ากลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจ เป็นหลัก ส่งผลให้เกิดการแยกออกอย่างชัดเจนระหว่างเรื่องของสงฆ์และฆราวาส หรือแยก ระหว่างทางโลก และทางธรรมมากขึ้น หรือดังที่ Berger (1967) กล่าวว่า ความแตกต่างของสังคม ตั้งเดิมกับสังคมปัจจุบันนั้น อยู่ที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมแบบเน้นศาสนา (Scared World) มาเป็นสังคมแบบเน้นทางโลกย์ (Secular Word) กระบวนการนี้เรียกว่า "กระบวนการทำให้เป็นโลกฆราวาส" (Secularization) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันที่ทำหน้า

ที่เป็นแกนกลางของสังคมจากสถาบันศาสนามาเป็นสถาบันเศรษฐกิจ สังคมจึงกลายเป็นสังคมสมัยใหม่หรือสังคมทุนนิยม ซึ่งขับเคลื่อนด้วยพลังเศรษฐกิจที่เข้าไปกำหนดทิศทางของสถาบันย่อยอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น การเมืองของสังคมสมัยใหม่ก็จะมีการใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับที่กานันสุรินทรีย์ใช้อำนาจของการเป็นเจ้าหน้าที่รัฐในการแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาทำสร้างเศรษฐกิจชุมชน

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เดิมเป็นทุนเดิม หรือภูมิปัญญาของชุมชนที่มีและทำให้ชุมชนสามารถก้าวไปสู่ความเข้มแข็งได้ได้แก่ การจักสาน ซึ่งถือว่าทุนทางสังคมที่เก๋ตั้งแต่โบราณกาล ส่วนใหญ่ผลิตในครัวเรือนริมฝั่งแม่น้ำน้อย และแปรเป็นภูมิปัญญาประดิษฐ์ ให้นักท่องเที่ยวแวะมาชม การสาธิตการผลิตงานจักสาน มีการสาธิตการผลิตทุกขั้นตอน และจุดสาธิตเพื่อการชมวิวภูมิทัศน์แม่น้ำน้อย จุดนี้นักท่องเที่ยวสามารถทดลองจักสานได้ ซึ่งประวัติความเป็นมา ของการจักสานมาจากชาวชุมชนมีฝีมือในการจักสานผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ประกอบกับมีแหล่งวัตถุดิบอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงได้นำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้เฒ่าผู้แก่มาแต่โบราณเป็นการประกอบอาชีพเสริมในยามว่างจากการประกอบอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม จนกระทั่ง

พ.ศ. 2515 - ราชการเข้ามาส่งเสริมการรวมกลุ่มอบรมพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ จัดหาตลาดจำหน่ายและให้การประชาสัมพันธ์

พ.ศ. 2520 - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ขอตัวสมาชิกจักสานของกลุ่ม ฯ ไปสอนตามโครงการพระราชดำริจำนวน 2 คน

พ.ศ. 2525 ทรงเสด็จฯ เยี่ยมชาวบ้านที่วัดยางทอง ทรงขอให้ท่านเจ้าอาวาสวัด ยางทองปลูกพันธุ์ไม้ไผ่สีสุกในบริเวณวัด เพื่อใช้ในการขยายพันธุ์ไม้ไผ่สีสุกให้กับชาวบ้านและ ในปัจจุบันการจักสานไม้ไผ่ที่เคยเป็นอาชีพเสริมหลังจากการทำเกษตรกรรมได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านบางเจ้าฉ่า หมู่ 8 ต.บ้านเจ้าฉ่า อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง

งานจักสานไม้ไผ่เป็นงานที่สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอดีตกาลโดยการสาน เ쟁, ตะกร้า, เครื่องมือจับสัตว์ เครื่องใช้ไม้สอยภายในครัวเรือน และทำขายบ้าง แต่พอเมื่อประมาณปี 2515 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเข้ามาช่วยเรื่องผลิตภัณฑ์ โดยปรับปรุงให้รูปแบบมีความน่าสนใจมากขึ้น และเป็นที่ต้องการของตลาด เพราะเดิมที่จักเป็นเ쟁 ตะกร้า ก็เริ่มหมดความนิยมลงไป ขายไม่ค่อยได้ ก็เลยส่งเสริมให้ทำเครื่องจักสานที่เป็นกระเป๋าถือ โดยเน้นรูปแบบที่เข้ากับสมัยนิยมและเน้นลวดลายเพื่อความสวยงามรวมถึงการรวมกลุ่มของชุมชน ผลิตสินค้าที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้ โดยมีการจัดตั้งเมื่อมกราคม 2541 สร้างพิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ การรวบรวมสิ่งที่ทำจากไม้ไผ่ทุกชนิดเพื่อการศึกษา เรียนรู้ ภูมิปัญญาบรรพบุรุษ

วัฒนธรรมท้องถิ่นแบ่งเป็น 7 ประเภท 1. เครื่องใช้ในครัวเรือน 2. เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ 3. เครื่องดักจับสัตว์ 4. เครื่องเล่น 5. เครื่องดนตรี 6. งานจักสาน 7. อาวุธรวมถึงประโยชน์ ต่าง ๆ ที่ได้ จากไม้ รูปแบบของลายที่ใช้ในงานจักสานและวิถีชีวิตของคนในอดีต นอกจากพิพิธภัณฑ์ ยังมีการ ส่งเสริมในด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ วิถีชีวิตของชาวชนบท โดยการชมสาธิตการจักสาน ชมทัศนียภาพของหมู่บ้าน และการเข้าพักโฮมสเตย์ที่เป็นบ้านของ ชาวบ้านในโครงการ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ เป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อช่วยส่งเสริมให้ชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้ และช่วยสืบต่อกับงานจักสานที่มีอยู่เดิมในอดีต สร้างความน่าสนใจให้ กับท้องถิ่นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม โดยการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม ของกลุ่มจักสาน ต.บางเจ้าฉ่า กิจกรรมจักสานจะทำกันในบริเวณ ใต้ถุนบ้านหรือบริเวณศาลาริม น้ำ โดยร่วมกันทำเป็นกลุ่มที่มีละแวกบ้านอยู่ใกล้ ๆ กัน 3-4 หลัง แบ่งเป็น 1 กลุ่มที่เหลาดอกไม้ไผ่ (ย้อมสี) 2. ขึ้นฐาน 3. จักลาย, ขึ้นรูป 4. เก็บของ 5. บุผ้า, ตกแต่ง (กระเป๋ากี้อ) ร่วมกันทำเป็นกลุ่ม ๆ ในชิ้นงานชิ้นเดียว โดยลักษณะเช่นนี้จะช่วยให้สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนให้มากขึ้น เน้นความ สามัคคีในชุมชน สถานที่รวมกลุ่มจะเป็นบ้านที่มีโฮม สเตย์ให้นักท่องเที่ยวพัก การนำประเพณี วัฒนธรรม ได้แก่ การแสดงนาฏศิลป์โดยใช้นักเรียนวัดยางทอง เพลงพื้นบ้าน มีการให้ผู้สูงอายุมา แสดงให้กับนักท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงอาชีพสู่ชุมชนจักสาน

ในอดีตซึ่งชาวชุมชนบางเจ้าฉ่าจะทำการเกษตรโดยการปลูกข้าวแม้จะมีปัญหาน้ำท่วม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ประกอบอาชีพทำนาและทำสวนผลไม้ เพราะปรากฏ การณ์การท่วมของน้ำในบริเวณนี้เป็นมาโดยอดีต แบบแผนการผลิตของชุมชนจึงเป็นเรื่องของข้าว พืชผักสวนครัว สัตว์เลี้ยงโดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อยังชีพในการทำนาเพียงเพื่อพอกินพอใช้ ที่นา ของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำ เมื่อน้ำน้ำมาจะล้นท่วมขังที่นา ปัญหาดังกล่าวทำให้ผลผลิตนาปีลดลงเรื่อยมาจากเดิมประมาณปี 2490 การทำนา 1 ไร่ ได้ข้าว ประมาณ 46.7 ตัง และจากข้อมูลในปี 2533 ทำนาได้ข้าวประมาณ 10-30 ตังต่อไร่ (สุวิทย์ ธีรศาวัต, 2534, น. 29) แม้ว่าต่อมาในปี 2500 มีการก่อสร้างคลองชลประทานทั้งด้านซ้ายและ ขวาของแม่น้ำน้อยและสร้างประตูกั้นน้ำ ทำให้น้ำท่วมสองฝากแม่น้ำน้อยลง การทำนาหว่านจึง เปลี่ยนเป็นการทำนาดำซึ่งให้ผลผลิตสูงขึ้น แต่เนื่องจากในฤดูแล้งน้ำในคลองชลประทานไม่มาก พอสำหรับชาวบ้านทั้งสองฝากฝั่งทำนาปรังพร้อมกัน จึงต้องทำประตูกั้นน้ำในคลองชลประทาน และกำหนดให้ทำนาปรับปีเว้นปี ดังนั้นชาวบ้านจึงปลูกข้าวเพื่อส่งขายนอกชุมชนแทนการปลูกเพื่อ

บริเวณในครัวเรือนจากการสอบถามกำนันพบว่าชาวบ้านต้องซื้อข้าวจากภายนอกมาบริโภค ปัจจุบันหมู่ 8 จึงเหลืออาชีพทำนาเพียง 14 ครอบครัวยุค จากทั้งหมด 228 ครอบครัวยุค โดยผู้ชายไปทำนา ส่วนผู้หญิงก็ทำจักสานเป็นอาชีพหลัก และบางครัวเรือนไม่ได้ทำนาเองแต่ให้ชาวบ้านหมู่บ้านอื่นเช่า ดังนั้น หมู่ 8 จึงต้องซื้อข้าวจากนอกชุมชนมาบริโภค ส่วนชาวบ้านในหมู่ 5 และหมู่ 6 ยังคงมีการทำนามากอยู่ส่วนหมู่ 1-4 มีการทำนาเพียงเล็กน้อย ส่วนหมู่ 7 มีการทำนาอยู่บ้างแต่ส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพจักสานเพิ่มขึ้น เนื่องจากสาเหตุ 3 ประการสำคัญ ได้แก่

ประการแรก การเพิ่มของประชากรมีอย่างต่อเนื่อง จากเดิมที่เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนมาบางเจ้าฉ่า มีเพียง 3 หลังคาเรือน จนกระทั่งกลายเป็นหมู่บ้าน และขยายอาณาเขตเป็น 8 หมู่บ้านดังกล่าว ปัจจุบันชาวบ้านทั้ง 8 หมู่บ้านรวมประมาณ 3,826 คน ประมาณ 1,406 ครัวเรือน ดังนั้นเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นแต่กำลังการผลิตเพื่อการบริโภคและทรัพยากรหรือที่ดินในการทำกินมีคงเดิม ส่งผลให้ชาวชุมชนต้องปรับตัวเองโดยการพึ่งพาโลกภายนอกมากขึ้น ออกไปทำงานยังบริเวณโรงงานอุตสาหกรรม ในจังหวัดใกล้เคียง

ประการที่สอง มาจากความเจริญด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน โดยเฉพาะการคมนาคมที่สะดวกขึ้นเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้วิถีการผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีถนนเข้าถึงทุกหมู่บ้าน การเดินทางของคนหนุ่มสาวไปทำงานนอกชุมชนเพิ่มขึ้น และคนภายนอกเริ่มเข้ามาในชุมชนส่งผลให้มีนายทุนเข้ามาติดต่อค้าขายจักสาน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2527) เศรษฐกิจของชุมชนจึงมีการขยายตัวสูงขึ้น การคมนาคมของชาวชุมชนเดิมมีเพียงแม่น้ำน้อยเป็นเส้นทางสัญจรหลักในการไปมาหาสู่ของชาวบ้าน ปัจจุบันแม่น้ำน้อยไม่ได้ใช้ในการคมนาคมอีกเลยเมื่อมีการตัดถนนสายหลัก "ถนนโพธิ์ทอง-ท่าช้าง" (ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นถนนลาดยาง ต่อมาในปี 2535 เป็นถนนคอนกรีต) เมื่อมีถนนผ่านเข้าไปทุกหมู่บ้านและมีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างแม่น้ำน้อยกับวัดไชโยซึ่งอยู่อีกตำบลหนึ่ง โดยในอดีตชาวบ้านมักนำจักสานไปขายที่วัดไชโย เพราะเป็นวัดที่มีตลาดนัดทุกวันพระ ซึ่งชาวชุมชนต้องใช้เวลาเดินทางอ้อมแม่น้ำหลายชั่วโมง จึงอาจกล่าวได้ว่า "ถนน" ซึ่งกลายเป็นเส้นทางการคมนาคมหลักของชุมชนในปัจจุบัน และเป็นช่องทางและเปิดโอกาสให้โลกภายนอกเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับชุมชนได้มากขึ้น นอกจากนี้ถนนยังเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัยในแบบชุมชนเมือง ซึ่งส่งผลต่อชุมชนบางเจ้าฉ่ากล่าวคือ เมื่อถนนเข้ามาในหมู่บ้านส่งผลให้ชุมชนมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้นและสะดวกขึ้น คนภายนอกเช่นพ่อค้าคนกลางเข้ามาในชุมชนมากขึ้นเรื่องธุรกิจจึงขยายเข้ามาเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวต่างก็พากันออกจากชุมชนไปทำงานโรงงานที่อยู่นอกชุมชนเป็นจำนวนมาก เศรษฐกิจของชุมชนจึงเริ่มเปลี่ยนจากแบบยังชีพเป็นแบบทุนนิยมมากขึ้น ตัวอย่าง เช่น ชาวบ้านในหมู่ 4-6 ทำนาเพื่อปลูกข้าวไว้กินในครัวเรือนเริ่มปลูกเพื่อขายและโดยเฉพาะหมู่ 8 มีการทำนา

น้อยมาก (เหลือเพียง 14 ครอบครัว) ทำให้คนในชุมชนเองกลับต้องไปซื้อข้าวจากภายนอกมากิน การจักสานที่เคยทำในยามว่างจากการทำนาโดยสานกระบุงตะกร้าเพื่อใช้ในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นการจักสานกระเปาะเพื่อขายภายนอกชุมชน และเพื่อการส่งออกต่างประเทศ ปัจจุบันบางเจ้าฉ่าจึงเป็นชุมชนจักสานเพื่อการท่องเที่ยว นอกจากนี้จากการคมนาคมทางน้ำที่ทำให้เปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน สถานที่ซึ่งเคยเป็นหลัก หรือศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชน อย่างเช่น วัด แม่น้ำ เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ไป โดยวัดซึ่งเดิมเป็นสถานที่รวมของกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชนไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือเป็นสถาบันหลักของชุมชนแบบสังคมชนบท เริ่มมีบทบาทหน้าที่จำกัดในเรื่องพิธีกรรมงานบุญ หรือมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเท่านั้น ทำน้ำหน้าวัดซึ่งในอดีตเป็นเสมือน “ประตู” หรือเป็นด้านหน้าของชุมชนนั้นกลับกลายเป็นด้านหลังสุดของชุมชน เพราะถนนที่ตัดผ่านอีกด้านของหมู่บ้านกลายเป็น “ทางเข้า” หรือด้านหน้า เมื่อเข้ามาตามถนนภายในชุมชน ทำให้จุดแรกที่พบคือ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน หรือ พิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ ซึ่งก่อสร้างในปี 2541 เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเป็นสถานที่ตั้งของ “ศูนย์กลางอุตสาหกรรมชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า” เป็นสถานที่ทำงานของคณะกรรมการบริหารธุรกิจชุมชน กิจกรรมหลักของชุมชนไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการประชุม การรวมกลุ่มจักสาน การท่องเที่ยว ฯลฯ ซึ่งเดิมใช้วัดในการจัดกิจกรรมจึงเปลี่ยนมาใช้สถานที่นี้แทน จึงสะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกพื้นที่ตามประเด็นเนื้อหาของกิจกรรม โดยหากเป็นเรื่องพิธีกรรมงานบุญหรือเรื่องทางศาสนาก็จะใช้พื้นที่วัด แต่หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจใช้พื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ซึ่งเป็นที่จัดกิจกรรมสาธารณะของชุมชน

เมื่อสถาบันของชุมชนอย่าง วัด ลดบทบาทลง ทำให้พระซึ่งเคยเป็นผู้นำชุมชนในสังคมแบบเก่าเริ่มมีบทบาทลดลง และประกอบกับชุมชนมีความต้องการผู้นำที่มีความสามารถทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นพื้นฐานความสำคัญที่สำคัญของชุมชน และทำหน้าที่แทนสถาบันวัฒนธรรมที่เบาบางลง ดังข้อมูลต่อไปนี้

“ก่อนการเกิดโครงการเพื่อการท่องเที่ยวนี้ วัดเป็นศูนย์กลางในหลาย ๆ ด้านไม่ว่า จะเป็นเรื่องสังคม การเมือง หรือแม้กระทั่งเศรษฐกิจ แต่เดี๋ยวนี้ส่วนใหญ่ชาวบ้านร่วมกันจัดการเอง โดยมีกำนันเป็นหัวแรงใหญ่” (พรชัย บุญริน, สัมภาษณ์)

เมื่อตรวจสอบการรับรู้ของชาวบ้านต่อการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งหมดที่ให้ข้อมูลกับนักวิจัยต่างเห็นชอบการตัดถนน โดยให้เหตุผลในเรื่องความสะดวกและทำให้มีคนเข้ามาดูงาน และมาท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น

“พอมีถนนก็สะดวกขึ้น จะไปไหนมาไหนก็ไม่ต้องเดินไกลเหมือนเมื่อก่อน สมัยก่อนจะเดินไปหมู่บ้านอื่นก็เดินเลาะไปตามสวนบ้าง ตามริมแม่น้ำบ้างบางที่ก็พายเรือ เดี่ยวนี้ไม่ใช่เรือแล้ว

เมื่อก่อนจะพายเรือไปอีกฝั่งไปวัดไชโย เดียวนี้มีสะพานเดินข้ามไปได้หรือนั่งรถเครื่อง" (สนม สุภรพงษ์, สัมภาษณ์)

ประการที่สาม ตามนโยบายของรัฐในการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และนโยบายการผลิตสินค้าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ในจังหวัดอ่างทองได้เลือกเครื่องจักสานของบางเจ้าฉ่าเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และนอกจากนี้ตำบลบางเจ้าฉ่าได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้จัดทำ "แผนชุมชน" ตามนโยบายการลดปัญหาความยากจน ส่งผลให้บางเจ้าฉ่าได้รับยกย่องให้เป็นตัวอย่างกับชุมชนอื่น ๆ ในเรื่องการจัดทำแผนชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และภาคเอกชนทั้งจากในและต่างประเทศ จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวในปัจจุบันผลที่ตามมาคือ ชุมชนแห่งนี้ต้องปรับเปลี่ยนตัวเองขนาดใหญ่ โดยมีผู้นำเป็นหลักสำคัญในการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนจิตสำนึกซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนในเรื่องวิถีคิดต่าง ๆ ของชุมชน การจัดการอำนาจในการบริหารจัดการต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวบ้าน จึงมักถูกกำหนดและจัดการให้โดยภาครัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น

นอกจากนี้การเปลี่ยนที่สำคัญเมื่อข้าวซึ่งเป็นผลผลิตที่จำเป็นที่สุดในการดำรงชีพของชุมชนมืออย่างไม่เพียงพอ การจักสานซึ่งเดิมเป็นเพียงการใช้เวลาว่างได้กลายเป็นอาชีพหลัก โดยเริ่มจาก ชาวบ้าน หมู่ 7 และ 8 โดยการจักสานสามารถทำรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนราว 1,000 บาท จนกระทั่งปี 2541 ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มจักสานอย่างเป็นทางการโดยการจดทะเบียนกับกรมพัฒนาชุมชนจำนวน 5 กลุ่ม มีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนจากการจักสาน ราว 2,000-8,000 บาท และกระเป๋าสานของบางเจ้าฉ่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของภายนอกชุมชน และชุมชนบางเจ้าฉ่าได้เป็นที่รู้จักในชื่อของ "ชุมชนจักสาน"

โดยเดิมนั้นชาวบ้านเจ้าฉ่าทุกครัวเรือนจะสานเครื่องใช้ภายในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า ลอบ ไช ไม้ใช้เองและขายให้ชุมชนอื่น เช่น ที่ตลาดนัดวัดไชโย และมีพ่อค้าคนกลางมาเหมาซื้อไปขายต่อ ได้เคยมีความพยายามจัดตั้งกลุ่มจักสานขึ้นโดยพระครูศิริพัฒนคุณ เจ้าอาวาสวัดยางทอง (ซึ่งเป็นพี่ชายของกำนันสุรินทร์ ขณะนั้นนายสุรินทร์เป็นช่างเจียรในพลอยอยู่กรุงเทพฯ) ในปี 2516 โดยกลุ่มจะรวบรวมเครื่องจักรสานจากสมาชิกกลุ่มเพื่อไปส่งขายที่กรุงเทพอีกหนึ่ง ต่อมากลุ่มสลายลงเมื่อปี 2528 ด้วยเหตุผลเนื่องจากสมาชิกกลุ่มแอบขายผลิตภัณฑ์ให้พ่อค้ากลาง เพราะให้ราคาสูงกว่าที่กลุ่มรับซื้อ ยังเนื่องจากการไม่ความรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม และขาดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของชาวบ้าน" (พรชัย บุญรื่น, สัมภาษณ์) หลังจากนั้นในช่วงปี 2525 - 2539 พระครูศิริพัฒนคุณ ได้รวบรวมเยาวชนที่เพิ่งเรียนจบประถมหก อายุระหว่าง 12-20 ปี มารวมกลุ่มหัดเจียรในพลอยกับนายสุรินทร์ นิลเลิศ ซึ่งเป็นน้องชายและเป็นช่างเจียรในพลอยที่

กรุงเทพฯ ที่เพิ่งกลับมาอยู่ในหมู่บ้านในราวปี 2520 ต่อมาทุกบ้านก็ทำเจียรไนพลอย ส่วนชาวบ้านที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปก็ยังคงทำจักสานเช่นเดิมแต่เป็นลักษณะต่างคนต่างทำต่างคนต่างขาย ขณะนั้นแม้ว่าชุมชนจะเปิดรับการเจียรไนพลอยซึ่งเป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชนแต่ก็ยังคงดำเนินกิจกรรมการจักสานซึ่งเป็นสิ่งเก่าควบคู่กันไปด้วยโดยระบบการจำหน่ายโดยการรวบรวมกลุ่มสามารถทำให้มีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น

โดยในปี 2540 ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาต่าง ๆ เช่น ZIPS และพัฒนาจังหวัด จึงเริ่มจัดตั้งกลุ่มจักสานขึ้นใหม่ ในปี 2541 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ การเจียรไนพลอยก็ต้องเลิกไปเนื่องจากราคาพลอยตกต่ำมาก กำนันจึงหันมาส่งเสริมการจักสานซึ่งเป็นการนำทุนเดิมของชุมชนกลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และมีการตั้งกลุ่มอื่น ๆ เพิ่มอีกหลายกลุ่มเมื่อมีทุนจากภายนอกเริ่มเข้ามาในชุมชนมากขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันกลายเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างยอมรับและเห็นด้วยกับการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการท่องเที่ยวนั้นเห็นได้จากการที่มีชาวบ้านเข้าร่วมตั้งกลุ่มต่าง ๆ กว่า 20 กลุ่มใน 8 หมู่บ้าน โดยมีศูนย์กลางท่องเที่ยวและบริหารงานที่หมู่ 8 หมู่บ้านยางทอง ปัจจุบันแม้ว่าตำบลบางเจ้าฉ่าจะเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังจัดอยู่ในระดับยากจนเป็นส่วนใหญ่

เมื่อบางเจ้าฉ่ามีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงมีการพึ่งพาภายนอกชุมชนสูง ส่งผลให้ชุมชนต้องใช้ความสามารถทางการสื่อสารเพื่อติดต่อกับบุคคลภายนอก เช่น การพึ่งพิงในเรื่องทุนทรัพย์ การตลาด ความรู้ การประชาสัมพันธ์ ตัวอย่าง เช่น ต้องขอเงินทุนจากหน่วยงานภาครัฐมาจัดสร้างศูนย์จำหน่ายจักสาน รายได้หลักมาจากนักท่องเที่ยวภายนอกที่ซื้อกระเป๋าสวน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำการประชาสัมพันธ์ชุมชนให้นักท่องเที่ยวทราบผ่านเว็บไซต์และแผ่นพับ เจ้าหน้าที่นักพัฒนาจังหวัดต้องมาให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องการจัดทำแผนชุมชน เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน เป็นต้น ทำให้การบริหารจัดการภายในชุมชนเป็นแบบผสมผสาน (Hybridization) โดยการผสมผสานต้นทุนเดิมของชุมชนและต้นทุนจากภายนอกชุมชน เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ ส่งผลให้ต้องสูญเสียจิตสำนึกหลายประการเพื่อ “เอาใจ” นักท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น กระเป๋าต้องสานตามแบบที่สั่งมา ต้องสานให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนดต้องเปลี่ยนห้องน้ำในบ้านพักของตนซึ่งเป็นโสมสเดย์ให้เป็นแบบซีกโครก เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ผู้นำทำในการเปลี่ยนวิถีคิดจากแบบแผนการผลิตเดิมมาตอบรับธุรกิจชุมชนแบบใหม่ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ผู้นำใช้วิธีการโดยการจัดประชุมระดมความคิดของชาวบ้านตั้งแต่ขั้นตอนการคิดหาอาชีพเสริม จนกระทั่งได้ข้อสรุปเรื่องการทำให้ชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนจักสานเพื่อการท่องเที่ยว ขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ ช่วยกันบริหาร การผลิต การเงิน

การจำหน่ายด้วยตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกการเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน

เครือข่าย กลุ่มองค์กรในชุมชน

แต่เดิมบางเจ้าฉ่ามีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นผู้นำในการปกครอง ซึ่งเป็นผู้รับมอบนโยบายและข้อมูลข่าวสารมาถ่ายทอด ดังนั้นกลุ่มการเมืองของชุมชนจึงมีเพียงเจ้าหน้าที่รัฐเป็นกลุ่มอำนาจทางการเมืองที่ชัดเจน เมื่อตำบลบางเจ้าฉ่าเริ่มมีกลุ่มธุรกิจชุมชนในปี 2541 เป็นต้นมา และได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้เป็นแหล่งนักท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในจังหวัดอ่างทอง ในปี 2545 จึงเกิดกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และที่เห็นได้ชัดเจนคือ กลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจโดยกำนันให้แต่ละกลุ่มมาประสานเชื่อมเป็นเครือข่ายเพื่อขยายธุรกิจเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มจากการจักสาน และจัดคณะกรรมการบริหารที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านโดยมีหลักการเพื่อให้ทุกกลุ่มมาร่วมกันคิด แก้ไข ร่วมเรียนรู้ และร่วมดำเนินการทั้งชุมชน เพื่อให้สามารถจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์และทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ดังนั้นทั้ง 8 หมู่บ้านในตำบลบางเจ้าฉ่าจึงได้รวมตัวกันบริหารจัดการชุมชนโดยจัดตั้งศูนย์กลางบริหารงานชุมชนชื่อว่า “ศูนย์กลางชุมชนเพื่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า” โดยมีกำนันและคณะกรรมการกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่บริหารจัดการ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ เป็นกลุ่มอำนาจที่มีอิทธิพลในด้านเศรษฐกิจของชุมชนเดิมกลุ่มต่าง ๆ หรือกิจกรรมของชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดจากการกระตุ้นชี้แนะของข้าราชการเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ มักไม่ได้ผลสำเร็จเท่าที่ควร ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานเพียงระยะสั้น ๆ เนื่องจากขาดการบริหารจัดการที่ดี บางส่วนที่ยังคงอยู่ได้ต้องพึ่งพิงผู้นำและบางส่วนก็รับผิดชอบเฉพาะในกลุ่มของตนไม่สามารถประสานเชื่อมเครือข่ายได้ (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามแม้ในปัจจุบันชาวบ้านจะเกิดการรวมตัวกันได้และร่วมกันบริหารจัดการมากขึ้นกว่าแต่ก่อน หากแต่ก็ยังคงเป็นการผลักดันและกระตุ้นชี้แนะโดยกำนันให้เห็นว่าบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่จำเป็นต้องอาศัยผู้นำ และผู้นำนั้นต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกได้เก่งด้วย โดยเฉพาะด้านทุนทรัพย์เพื่อมาเป็นทุนจัดตั้งกลุ่มซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านต่างให้การยอมรับว่าหากไม่มีกำนันชาวบ้านก็ไม่สามารถรวมกลุ่มและบางเจ้าฉ่าก็ยังไม่มีความเสี่ยงเช่นทุกวันนี้

"กำนันเขาเป็นคนเก่ง ราชการให้ไปต่างประเทศเรียนรู้ก็บ่อย และกำนันนี่แหละหาทุนจาก เจบีซี (JBICs : Japan Bank for International Cooperation) มาให้ได้ทำพิพิธภัณฑ์จักสานและศูนย์จำหน่าย" (โสภี บำรุงศิลป์, สัมภาษณ์)

ที่นี่มีคนเข้ามาเรียนรู้การบริหารงานเยอะ มาดูว่าเป็นชุมชนท่องเที่ยวมีหลายกลุ่มหลายกิจกรรมได้อย่างไร ส่วนมากมาดูมาว่าทำแผนชุมชนอย่างไรที่นี่เรามีประชุมชาวบ้านทุกสัปดาห์ กำนันก็ไปเรียนรู้มาจากการประชุมข้างนอกแล้วก็มาบอกชาวบ้านอีกที่หนึ่งว่าต้องมาประชุมมาช่วยกันคิด นักพัฒนาหรือหน่วยงานพัฒนาชุมชนก็เข้ามาแนะนำอยู่เรื่อย (บุญช่วย สมบุญ, สัมภาษณ์)

กำนันเป็นคนรวบรวมชาวบ้านและบอกว่าต้องทำอะไร จึงจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น เมื่อก่อนพวกเราก็สานแต่กระบุง ตะกร้า ยังไม่ได้สานกระเป๋าหรืออก พอเรณูเขาคิดรูปแบบกระเป๋าและขายได้ดี กำนันก็ให้มารวมกลุ่มกันให้เรณูสอนให้ ญี่ปุ่นมาสั่งซื้อที่ละ 3,000 ใบ กำนันก็มาบอกให้มารวมกลุ่มหาเงินมาเป็นกองกลาง... กำนันเป็นผู้วางระบบกฎเกณฑ์ให้ว่าต้องมีฝ่ายบริหาร ฝ่ายขาย มีคนทำบัญชี ต้องแบ่งค่าใช้จ่ายให้ศูนย์ แต่ก็ถามชาวบ้านหมดทุกคนว่าใครควรทำอะไรแล้วจึงแต่งตั้งให้มีหน้าที่ เดียวนี้พอทำเป็นกันแล้วทุกคนก็รู้หน้าที่ว่าใครต้องทำอะไร กำนันก็ปล่อยให้ทำกันเองแต่ก็มาประชุมกันมีปัญหาอะไรกำนันก็เรียกประชุม (โสภี พึ่งแสง (ป้าแจ้ว), สัมภาษณ์)

ดังนั้นในการศึกษาในประเด็นเรื่องเครือข่ายซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้ทำการศึกษาริบทุชุมชนในประเภทเรื่องเครือข่ายของบางเจ้าฉ่าใน 2 ประเด็นสำคัญได้แก่ กลุ่มในชุมชน และ ความขัดแย้งในชุมชน

กลุ่มผู้นำชุมชน

แม้ว่ากลุ่มในชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าจะมีหลากหลายกลุ่ม แต่พบว่า กลุ่มที่มีบทบาทและมีความสำคัญ ซึ่งรวมตัวอยู่ในชุมชนมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

ผู้นำที่เป็นทางการ

คือ กลุ่มบุคคลที่มีอำนาจจากตำแหน่งหน้าที่ เช่น ผู้นำทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดยางทอง ผู้นำที่เป็นทางการในการปกครองและบริหาร เช่น กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านข้าราชการ เจ้าหน้าที่ อบต. หัวหน้ากลุ่มและเลขาธิการกลุ่มกิจกรรมหลัก

เพื่อการท่องเที่ยวของชุมชน 7 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจักสาน กลุ่มเกษตรท่องเที่ยว กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มรถอีแต่นบริการ กลุ่มไม้ผลกลุ่มครัวชุมชน กลุ่มอาสาพาชม

จากการวิจัยพบว่าผู้นำกลุ่มบางกลุ่มเป็นเพียงตำแหน่งลอย ๆ แต่บุคคลที่มีบทบาทในการบริหารงานคือ เลขากลุ่ม เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการชุมชนบางเจ้าชำนี้นี้คือนายพรชัย บุญรื่น ที่มีหลายตำแหน่ง ได้แก่ เลขานุการกลุ่มเกษตรท่องเที่ยว เลขากลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ และหัวหน้ากลุ่มจักสาน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบสังคมชนบทที่ยังหลงเหลืออยู่ในเรื่องอาวุโส เนื่องจากหัวหน้ากลุ่มเกษตรท่องเที่ยว และกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์คือลุงบุญช่วย ซึ่งเป็นครูเกษียณราชการที่เข้ามาช่วยงานชุมชน เนื่องจากอายุมากจึงไม่ค่อยคล่องตัวในการติดต่อประสานงานกับกลุ่มอื่น ๆ เวลามีนักท่องเที่ยวเข้ามา นายพรชัย ซึ่งเลขาคณะและเป็นคนหนุ่ม (อายุ 21 ปี) มีความคล่องแคล่วในการประสานงานจึงรับบทบาทหน้าที่นี้ในเชิงปฏิบัติเองมากกว่า ประกอบกับเป็นผู้ที่กำนัมอบหมายงานต่าง ๆ ให้อยู่เสมอ ซึ่งเมื่อสอบถามนายพรชัยถึงการทำหน้าที่ประสานทุกอย่างแทนหัวหน้ากลุ่ม นายพรชัยให้ข้อมูลว่า "ไม่เป็นไร ลุงบุญช่วยเขาแก่แล้วเราก็ให้เกียรติเขาเป็นหัวหน้ากลุ่ม"

ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ

คือ ผู้นำหรือบุคคลที่มีบทบาทในทางอื่นที่ไม่ใช่อำนาจจากตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งเป็นที่รับรู้โดยทั่วไป เช่น บุคคลที่มีอำนาจทางการเงิน ได้แก่ นายทุนปล่อยเงินกู้ประจำหมู่บ้าน คือ นายบุญช่วย สมบุญ และกลุ่มเครือข่ายจักสานที่แบ่งเป็นกลุ่มย่อยในหมู่บ้านอีก 5 กลุ่ม แม้ว่าผู้นำที่เป็นการจะมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน โดยเฉพาะต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชน หากแต่ผู้นำ และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการได้สะท้อนให้เห็นถึงความมีตัวตนอยู่ของชาวบ้านในมิติอื่น ๆ หากพิจารณาในมิติของกลุ่มจะเห็นว่าผู้นำ และกลุ่มในชุมชนทั้งสองกลุ่มดังกล่าว เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดต่อการบริหารจัดการชุมชน คือ กลุ่มคณะกรรมการบริหารศูนย์กลางชุมชนฯ ซึ่งเป็นศูนย์รวมการบริหารจัดการกิจกรรมทั้งหมดของตำบล เนื่องจากชุมชนนี้มีบริบทชุมชนเป็นธุรกิจที่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก คณะกรรมการบริหารศูนย์กลางชุมชนฯ เหล่านี้ประกอบไปด้วยบุคคลอย่างหลากหลายที่ตัวแทนของหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้านชาวบ้านอื่น ๆ ที่อาสาสมัครเข้ามาทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน ดังนั้นจึงต้องใช้กลยุทธ์การจัดการกลุ่มเพื่อให้บรรลุผลในทางปฏิบัติ

โดยในวิถีชุมชนในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของบางอำเภอได้รับการบริหารโดยมีการตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจการเมืองที่บริหารจัดการผลประโยชน์ต่าง ๆ ของชุมชน โดยการจัดตั้ง

“ศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า” ภายใต้การบริหารจัดการของคณะทำงานที่มีกำนันเป็นประธาน ประเด็นน่าสนใจคือ กำนันได้สร้างศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าให้เป็นพื้นที่ใหม่เพื่อการบริหารจัดการ การจัดกิจกรรมของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยมี อบต. เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งในแง่การดำเนินธุรกิจการจัดสาน และการท่องเที่ยวเป็นเรื่องใหม่สำหรับชุมชนจึงจำเป็นต้องมีสถาบันชุมชนเพื่อบริหารจัดการกันเอง อบต. ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ด้านการปกครองเป็นหลัก อาจไม่มีความถนัดในการบริหารจัดการด้านธุรกิจ

ศูนย์การชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นเวทีของทั้ง 8 หมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่บ้านมาร่วมบริหารจัดการกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนชาวบ้านบางกลุ่มเข้ามาเป็นอาสาสมัครช่วยทำงานที่ศูนย์โดยไม่มีตำแหน่งหรือค่าตอบแทนใด ๆ โดยในปัจจุบันกลุ่มต่าง ๆ ของตำบลบางเจ้าฉ่ามีจำนวน 16 กลุ่มกระจายอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.4

รายชื่อกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า

กลุ่ม	ประธานกลุ่ม	หมู่
1. กลุ่มจักสาน	นางสายฝน ทองงาม (หัวหน้ากลุ่มจักสานหมู่ 8)	7,8
2. กลุ่มออมทรัพย์	นายจรรยา คงการณ (เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์)	8
3. กลุ่มไม้ผล	นายสนิท เขียวหวาน (ครูเกษียณ/เจ้าของสวนผลไม้/ เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์)	1-8
4. กลุ่มแปรรูปข้าว	นางสำเนา สุขมล (ชาวบ้านหมู่ 4)	4
5. กลุ่มแปรรูปอาหาร	นายปราณี จันทรวิจิตร (ชาวบ้านหมู่ 1)	1
6. กลุ่มครัวชุมชน	นางมงคล ชี้อารมณ (ชาวบ้านหมู่ 8)	8
7. กลุ่มนวดเพื่อสุขภาพ	นายลำจวน ร่มโพธิ์ (ชาวบ้านหมู่ 8)	8
8. กลุ่มวัฒนธรรมประเพณี	นายประจวบ บริบูรณ์ (ชาวบ้านหมู่ 3)	8
9. กลุ่มร้านค้าชุมชน	นางปราณี จันทรวิจิตร (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1)	1
10. กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์	นายบุญช่วย สมบุญ (ครูเกษียณ/เจ้าของสวนผลไม้/ นายทุนปล่อยเงินกู้/เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์)	7,8
11. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	นายศักดิ์ สวรรณาชาติ (ชาวบ้านหมู่ 8)	1-8
12. กลุ่มปุยข้าวภาพ	นายสุเทพ ดั่งวงเดช (ชาวบ้านหมู่ 3)	8

ตารางที่ 6.4 (ต่อ)

กลุ่ม	ประธานกลุ่ม	หมู่
13. ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ จักสาน	กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ	8
14. พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่	กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ	8
15. กลุ่มรถอีแต่นบริการ	นายฉัตร โพธิ์หิรัญ (เจ้าของรถอีแต่น/คนขับรถอีแต่นบ ริการนักท่องเที่ยว)	8
16. กลุ่มท่องเที่ยวบริการ	นายบุญช่วย สมบุญ (ครูเกษียณ/เจ้าของสวนผลไม้/ นายทุนปล่อยเงินกู้/เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์)	8

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย 14 ธ.ค. 2547

จากตารางข้างต้น มีข้อสังเกตว่าในตำบลบางเจ้าฉ่ากลุ่มกิจกรรมเพื่อธุรกิจทั้งหมดส่วนใหญ่อยู่ในหมู่ 8 โดยมีกำนันสุรินทร์เป็นทั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนัน และกำนันสุรินทร์ได้เป็นประธานกลุ่มบริหารศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานและพิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจในการบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจที่เป็นรายได้หลักของชุมชนนี้ยังเป็นผู้นำท้องถิ่น และเมื่อสอบถามถึงข้อมูลเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ว่าเป็นมาได้อย่างไร กำนันให้ข้อมูลว่า เริ่มจากกำนันได้ไปร่วมประชุมกับหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ของภาครัฐ ได้รับนโยบายการพัฒนาชุมชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงและการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงลองนำมาใช้กับชาวบ้านโดยเรียกประชุมชนชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็นประกอบกับได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนา เช่น SIF ให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการผลิตและใช้กลุ่มต่าง ๆ ให้เป็นเครือข่ายกัน โดยทุกครั้งที่นักพัฒนาเหล่านี้เข้ามาในชุมชนจะมีการเปิดเวทีประชุมมีการเปิดเวทีประชุมและแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อร่วมกันคิดวิเคราะห์และเขียนบนกระดาษข้อความที่เรียกว่า “แผนที่ความคิด” (Mind Map) ซึ่งกำนันมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้เปิดพื้นที่และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมดำเนินกิจกรรม โดยกลุ่มข้างต้นก่อตัวขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมอาชีพหลักของชุมชนหรือ การจักสาน โดยกำนันได้ให้ข้อมูลว่า

เรามาร่วมกันคิดว่าจะทำอย่างไรให้จักสานขายได้มาก ๆ ก็เลยคิดว่าเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาซื้อจักสานก็อาจจะพาชมทัศนียภาพ ดูสิ่งที่ชุมชนเรามีอยู่ เช่น สวนแม่ไม้ไผ่ น้อย ต่อมามีคนสนใจเข้าเรียนจักสาน ก็คิดว่าแทนที่เดิมเขามาพักแบบเราก็ต้อนรับไม่คิดอะไร ก็มาทำโฮมสเตย์ซะ จะได้

มีรายได้ให้ชาวบ้าน หรือรถอีแต่นไม่ได้ใช้อะไรแล้ว ไม่ได้ทำนาแล้วก็เอามาไว้บริการนักท่องเที่ยว ชาวบ้านก็มีรายได้ (นายสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้หากวิเคราะห์ข้อมูลจากตารางข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มกิจกรรมที่บางเจ้าเข้าได้จัดตั้งขึ้นนั้นจัดตั้งขึ้นจากการผสมผสานจากต้นทุนของชุมชนและจากภายนอก ตัวอย่างเช่น

- กลุ่มจักสาน : จักสาน-ต้นทุนเดิมของชุมชน/กระเป๋า-ต้นทุนจากภายนอก
- กลุ่มไม้ผล : การทำสวน-ต้นทุนเดิมของชุมชน/30 บาทชิมไม้อื่น (บุฟเฟต์) - ต้นทุนจากภายนอก
- รถอีแต่นบริการ : รถอีแต่น - ต้นทุนเดิมของชุมชน/บริการเพื่อการท่องเที่ยว-ต้นทุนจากภายนอก
- กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ : บ้าน-ต้นทุนเดิมของชุมชน/โฮมสเตย์ - ต้นทุน จากภายนอก
- พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ : ไม้ไผ่ - ต้นทุนเดิมของชุมชน/พิพิธภัณฑน์ - ต้นทุนจากภายนอก

การผสมผสานต้นทุนเดิมของชุมชนและจากโลกภายนอกดังกล่าว โดยกำนัใช้วิธีประชุมชาวบ้านและเสนอว่าควรทำธุรกิจอื่น ๆ เสริมการจักสาน ซึ่งเมื่อระดมความคิดของชาวบ้านเพื่อหาอาชีพเสริมการจักสานได้ข้อสรุปว่าชุมชนมีจุดแข็งในเรื่องภูมิทัศน์ริมน้ำ และมีสวนผลไม้จึงลงความเห็นกันว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จึงเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ กลุ่มไม้ผล ฯลฯ เสริมกลุ่มจักสานในเวลาต่อมา แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของผู้นำในการวิเคราะห์ชุมชน แล้วเลือกหยิบมาผสมผสานระหว่างของเก่าและใหม่ จากการสอบถามข้อมูลพบว่ากรู้จักนำสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้วมาผสมกับของใหม่นั้น กำนัได้มาจากการไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากโลกภายนอก

คณะทำงานศูนย์กลางชุมชนฯ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพจักสาน เนื่องจากธุรกิจจักสานเป็นธุรกิจหลักของชุมชน ส่วนกิจกรรมอื่นที่จัดตั้งกลุ่มตามมาเป็นเพียงกิจกรรมเสริมการจักสาน โดยรวมกันเป็นธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวภายใต้การดำเนินงานของศูนย์กลางชุมชนฯ โดยวิธีการดำเนินงานของศูนย์กลางชุมชนเริ่มต้นจากการได้รับทุนจากชาวบ้านเพิ่มเติม ดังนั้นทุนในการดำเนินงานนี้จึงประกอบไปด้วยทุนจาก 3 แหล่ง คือ ทุนจากหุ้นของสมาชิกในกลุ่ม เงินสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และเงินกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน โดยหากเป็นเงินที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐกำนัในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐและเป็นผู้นำกลุ่มมีหน้าที่ดำเนินการบริหารและจัดสรรเงินทุน โดยแบ่งสรรเป็นค่าก่อสร้างพิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ สร้างศูนย์จักสาน สร้างห้องน้ำสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเงินทุนจากสมาชิกกลุ่มกำนัมอบหมายให้หัวหน้ากลุ่มและคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ เป็นผู้ดำเนินการ ตามมติของที่ประชุม ซึ่งจำนวนเงินที่นำมาใช้จ่ายต่าง ๆ จะมีการทำเป็นระบบบัญชี

เพื่อรายงานให้ชาวบ้านรับทราบ รวมทั้งต้องรายงานต่อหน่วยงานที่มอบหมายทุนให้ด้วย ดังนั้นเมื่อสอบถามชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการศูนย์ฯ ว่าค่าใช้จ่ายในการสร้างสิ่งต่าง ๆ เป็นเงินเท่าไรทุกคนก็จะตอบได้ตรงกัน

การเปลี่ยนแปลงของบางเจ้าช่าจากชุมชนเกษตรเป็นชุมชนการท่องเที่ยว จากอาชีพหลักคือ การทำนา เปลี่ยนเป็นการจัดสวนเป็นอาชีพหลัก จากการจักสานเพื่อขายในประเทศเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกเพิ่มขึ้นมา และขยายเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยไปค่อยไป และชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้นำชุมชนคิดและดำเนินการ หากแต่ก็มีชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วยกับการเป็นชุมชนท่องเที่ยวแม้จะเป็นเพียงส่วนน้อย แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงอีกมุมหนึ่งของสังคมที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปสู่ความทันสมัยและเข้าสู่ระบบธุรกิจแบบทุนนิยม กล่าวคือชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของการศูนย์ในการเปิดรับนักท่องเที่ยวก็มี อาทิ จะทำหน้าบ้านของตนเองให้สกปรกเลอะเทอะ เวลาทำนันทขอให้ทำหน้าบ้านให้สะอาดต้อนรับนักท่องเที่ยว และปล่อยให้หน้าบ้านของตนเองสกปรกรกรุงรัง ไม่เป็นที่พึงปรารถนา เวลาทำนันทเอาต้นไม้มาแจกให้ปลูกหน้าบ้านสวย ๆ เขาก็จะไม่ปลูกต้นไม้ที่กำนันเอามาให้ ชาวบ้านบางส่วนนี้จะไม่เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมของหมู่บ้าน (ข้อมูลจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับนายพรชัย บุญรื่น หัวหน้ากลุ่มจักสานกลุ่มหนึ่งของหมู่ 8 / เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ และกรรมการบริหารงานศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าช่า)

เนื่องจากบางเจ้าช่าเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุน วิธีการผลิตเพื่อการจำหน่ายและส่งออก จึงมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องในทุก ๆ กลุ่มกิจกรรม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงมักจะเป็นความขัดแย้งในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มกิจกรรมใดมีสมาชิกกลุ่มมาก จากการศึกษาจึงพบว่า ความขัดแย้งที่เห็นเด่นชัดที่สุดได้แก่ กลุ่มจักสาน และกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ โดยกลุ่มจักสานของบางเจ้าช่าแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 25 - 30 คน ซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยเนื่องจากจำนวนชาวบ้านที่ทำจักสานมีมาก เพื่อสะดวกในการตรวจสอบคุณภาพสินค้า และในแง่การบริหารจัดการการผลิต ส่วนกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ มีเจ้าของบ้านพักทั้งหมด 7 หลัง ส่วนกลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มเกษตรท่องเที่ยว กลุ่มไม้ผล กลุ่มรถอีแต่นบริการ มีสมาชิกกลุ่มละ 3-5 ราย จึงการจัดสรรผลประโยชน์ได้ไม่ยากนัก จึงมีความขัดแย้งน้อย ตัวอย่าง เช่น ประเด็นความขัดแย้งของกลุ่มจักสาน ได้แก่ ประเด็นเรื่องสมาชิกของกลุ่มหนึ่งทำกระเป๋าไปส่งให้อีกกลุ่มหนึ่งขาย ทำให้หัวหน้ากลุ่มไม่พอใจ หรือเรื่องของความไม่โปร่งใสของการจัดการเงินและบัญชีการจำหน่ายจักสาน เป็นต้น

แม้ว่าจะมีความขัดแย้งในชุมชน แต่ภาพรวมของการดำเนินชีวิตและกิจกรรมของบางเจ้าช่ายยังคงเห็นการเกาะกลุ่มและการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแรงยึดเหนี่ยวบางประการ ได้แก่ กระบวนการกลุ่ม และแรงเกาะเกี่ยวของชุมชน

กระบวนการของกลุ่ม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความเข้าใจ บางเจ้าช่ายเป็นชุมชนที่มีกลุ่มธุรกิจกว่า 16 กลุ่ม และบางกลุ่มยังแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีก เช่น กลุ่มจักสานที่แบ่งเป็น 5 กลุ่มย่อย ซึ่งกระบวนการกลุ่มทำให้เกิดพลังเนื่องจากระหว่างกลุ่มย่อยมีการโยงใยทั้งในการทำงานและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตัวอย่าง เช่น การช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มจักสานเวลามียอดสั่งเข้ามาและแต่ละกลุ่มทำไม้ทันทังก็มีการช่วยเหลือกันในเรื่องการผลิต หรือหากมีการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานซึ่งเป็นภารกิจโดยรวมของหัวหน้ากลุ่มทั้งหมด แต่หากใครไม่สะดวกมาก็มีการช่วยเหลือทดแทนกัน หรือจากการสังเกตการณ์พบว่า แม้ว่ากลุ่มจักสานจะแยกเป็นกลุ่มย่อยแต่ก็ยังคงมีความเอื้ออาทรและความเป็นเพื่อนระหว่างกลุ่ม เช่น การไปเยี่ยมเยียนเมื่อป่วย การนำอาหารมานั่งรับประทานร่วมกันที่ศูนย์จำหน่ายฯ เป็นต้น

แม้ว่าความสัมพันธ์ของชุมชนในเชิงการผลิตในสังคมชนบทเกษตรกรรมสำหรับชุมชนบางเจ้าช่ายจะมีน้อย เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทำนา มาประกอบธุรกิจจักสานจึงมีความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์มากขึ้นก็ตาม หากแต่ยังคงเหลือแรงเกาะเกี่ยวในแง่สังคมที่เห็นผ่านความสัมพันธ์ในระบบผ่านเครือข่าย เพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมกลุ่มจักสานอยู่ และแรงเกาะเกี่ยวในเชิงวัฒนธรรมอยู่บ้าง เช่น การร่วมกันในงานบุญประเพณีของชุมชน ระบบค่านิยม และประเพณีพื้นบ้านที่ยังคงมีอยู่ เช่น รำกลองยาว ซึ่งสอดคล้องดับที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2533 และ 2540) ได้ระบุถึงแรงเกาะเกี่ยวของชุมชนในมิติทางประวัติศาสตร์ ในแง่ของการผลิต ในแง่ของสังคม และในแง่วัฒนธรรมว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนยังคงเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์และดำรงความเป็นหมู่บ้านไทยไว้

สภาพอาชญากรรมในชุมชน

สถานการณ์อาชญากรรมในชุมชนบางเจ้าช่าย ถือได้ว่ามีสถานการณ์ที่ไม่น่าเป็นห่วงนัก เนื่องจากคดีส่วนใหญ่จะเป็นคดีลักทรัพย์และคดีทำร้ายร่างกายกัน เล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภทยาบ้าระบาดอย่างรุนแรงในประมาณ ปี 2539 พบว่าการเสพติดดูเหมือนว่าจะเป็นคดีที่สูง ซึ่งจะเห็นแนวโน้มได้อย่างชัดเจน ในปี 2540-2547 ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งปี 2545 จึงค่อย ๆ ลดลง โดยในปี 2540 มีคดีเสพยาบ้า จำนวน 18 ราย ครอบครองยาบ้า 4 ราย ลักทรัพย์จำนวน 5 ราย และเล่นการพนัน 3 ราย ในปี 2541 มีคดีเสพ

ยาบ้า 25 ราย ครอบครองยาบ้า 6 ราย เล่นการพนัน 5 ราย พ.ศ. 2542 คดีเสพยาบ้า 26 ราย ครอบครองยาบ้า 6 ราย ลักทรัพย์ 1 ราย ทำร้ายร่างกาย 6 ราย ปี 2543 คดีเสพยาบ้า 33 ราย ครอบครองยาบ้า 5 ราย เล่นการพนัน 3 ราย และทำร้ายร่างกาย 4 ราย ปี 2544 คดีเสพยาบ้า จำนวน 27 ราย ครอบครองยาบ้า 6 ราย เล่น การพนัน 2 ราย ลักทรัพย์ 4 ราย ทำร้ายร่างกาย 1 ราย ปี 2545 คดีเสพยาบ้า จำนวน 11 ราย ครอบครองยาบ้า จำนวน 8 ราย คดีเล่นการพนัน 2 ราย ทำร้ายร่างกาย 4 ราย และลักทรัพย์ 1 ราย ปี 2546 คดีเสพยาบ้า จำนวน 2 ราย ครอบครอง ยาบ้า 4 ราย คดีเล่นการพนันทำร้ายร่างกาย 3 ราย และลักทรัพย์ 2 ราย ในปี 2547 คดีเสพยาบ้า 11 ราย ครอบครองยาบ้า 6 ราย อย่างไรก็ตามปัญหาอาชญากรรมประเภทอื่น จากการเวทีการ ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้าน รวมถึงการให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน พบว่า ปัญหา ยาเสพติดเนื่องจาก ตำบลบางเจ้าฉ่า มีสถาบันการศึกษาอยู่ที่หมู่ 1 ได้แก่ วิทยาลัยการ อาชีพ ซึ่งเป็นแหล่งอาชญากรรมบางประเภทที่เกิดจากวัยรุ่น เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการขับที่ รถจักรยานยนต์ การทำร้ายร่างกาย (ทะเลาะวิวาท) นอกจากนี้ระดับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม ของชาวบ้านจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์จึงอยู่ในระดับที่น้อยมาก คดีอาชญากรรมที่ ร้ายแรงที่เกิดขึ้นก็ดูเหมือนว่าจะเป็น คดีชิงทรัพย์ ซึ่งเป็นเรื่องของคนต่างพื้นที่เข้ามาประกอบ อาชญากรรม จากการสังเกตบ้านเรือน แม้ไม่มีคนอยู่เขาก็มิได้ปิดประตูลงกลอนที่แน่นหนาแต่ อย่างใด

จากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยพบว่าปัญหาอาชญากรรม อบายมุขในชุมชน ชาวชุมชน ส่วนใหญ่เห็นว่าปัญหาอาชญากรรมมีเป็นส่วนน้อยมาก แต่ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากสถิติคดีอาญา แล้วพบว่า สถิติการเกิดคดีอาญาในเขตชุมชนบางเจ้าฉ่ามีน้อยมาก ได้แก่

การลักเล็กขโมยน้อย เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ รวมถึงปัญหาการใช้จ่ายที่ พุ่มเฟิย ความต้องการสิ่งของ เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น และ การเลือกงานของคนในพื้นที่ บางส่วน แนวทางในการแก้ไขปัญหาก็ควรเป็นเรื่องของการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ ซึ่งการจัด ทำแผนทางด้านอาชีพ ซึ่งชุมชนมีความพร้อมอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องดึงกลุ่มคนดังกล่าวให้ตระหนัก ถึงความจำเป็นในการปฏิบัติงานดังกล่าว

ปัญหายาเสพติด เช่น ยาบ้า ซึ่งเกิดจากวัยรุ่น เป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันปัญหาลดลง ไปมากเนื่องจากนโยบายของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ตำรวจใช้วิธีการการตรวจ รถยนต์และจับตรวจ บัสสาวะทำให้สามารถจับกุมผู้เสพได้เพิ่มมากขึ้น

ปัญหาการทำลายทรัพย์สินของทางราชการ เช่น กระจกสะท้อนภาพในบริเวณมุมอับ ของถนน

ปัญหาอุบัติเหตุ ได้แก่ บริเวณ หมู่ 3 และ หมู่ 4 เนื่องจากเป็นทางผ่านของผู้ที่จะเดินทางไปทางจังหวัดสิงห์บุรี จึงมีผู้เดินทางมาใช้เส้นทางเป็นจำนวนมาก และขับรถด้วยความเร็ว นอกจากนี้แล้ว ยังมีการแข่งรถจักรยานยนต์ การขับรถเร็ว ทั้งในพื้นที่รอบนอกและพื้นที่ภายในตำบล

ปัญหาการทะเลาะวิวาท เนื่องจาก หมู่ 1 ของตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นที่ตั้งของวิทยาลัยการอาชีพ ซึ่งมีนักศึกษาจากนอกพื้นที่เข้ามาศึกษาทำให้เกิดปัญหาหลายประการไม่ว่า จะเป็น ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของชุมชนประการหนึ่งก็คือ การเป็นที่ตั้งของวิทยาลัย การอาชีพ ซึ่งมีนักศึกษาจากนอกพื้นที่เข้ามาเรียนหนังสือทำให้เกิดความสับสน วุ่นวายไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของนักศึกษาได้ทั้งหมด และสภาพที่ตั้งของตำบลยังเป็นศูนย์กลางในการเดินทางไปยังพื้นที่ที่สำคัญต่าง ๆ เช่น จังหวัดสิงห์บุรี วัดเศกไชยโย อ.ไชโย ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ที่สำคัญของจังหวัดอ่างทอง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงผลดีทางเศรษฐกิจก็จะพบว่า สถานที่ท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถเป็นจุดประชาสัมพันธ์ให้บุคคลเข้ามาเยี่ยมชมชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นจำนวนมากส่งผลดีทางด้านเศรษฐกิจ และยังมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกับตำบลบางเจ้าฉ่า อันเป็นที่มาของรายได้ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นจุดแข็งที่สำคัญของชุมชนมีอยู่หลายประการ ซึ่งจุดแข็งที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่มีความพร้อมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน และชาวบ้านมีความพร้อมในการรวมกลุ่มกันและมีฝีมือในการจักสาน ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้าน รวมถึงการเป็นกลุ่มเครือข่าย ที่ใกล้ชิดของคนในชุมชน จึงสามารถดักเตือนกันได้ในกรณีที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน นอกจากนี้แล้ว เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าและเป็นชุมชนที่มีความศรัทธาในศาสนาพุทธสูง ประกอบกับประชาชนในชุมชนมีไม่มากนัก ดังนั้น แหล่งอบายมุขต่าง ๆ จึงไม่ค่อยมีในชุมชนหรือแม้แต่ในอำเภอโพธิ์ทองเอง

ชุมชนบางเจ้าฉ่า ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความสงบสุขตามแบบฉบับของชุมชนในภาคกลางทั่วไปที่เป็นชุมชนเครือข่าย และยึดถือขนบตามหลักการของศาสนาพุทธ ที่ยึดโยงให้คนในชุมชนยังคงเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ปัญหาชาวชุมชนที่ได้รับความตระหนกมาก คือ ปัญหาเศรษฐกิจ ดังนั้น แนวทางชุมชนบางเจ้าฉ่า จึงเน้นไปที่การจัดตั้งชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าความเข้มแข็งทางด้านชุมชนเนื่องจากกลุ่มชุมชนรวมถึงผู้นำชุมชนมีความเห็นว่าปัญหาที่สำคัญของชุมชนและเป็นรากฐานของปัญหาอื่น ได้แก่ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้คนขาดความมั่นคงในชีวิต แต่ดูเหมือนว่ามีได้เป็นปัจจัยทางด้านสาเหตุให้กับปัญหาทางด้านสังคมทั้งนี้เนื่องจากปัญหาดังกล่าวมีน้อยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งความสำเร็จของกระบวนการทุนทางสังคม จึงเป็นรูปแบบที่เริ่มจากผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเอารูปแบบการพัฒนา

ธุรกิจชุมชนในรูปแบบใหม่ เช่น การนำภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานที่มีมาตั้งแต่โบราณ เพื่อเข้าไปแทนที่การทำนา ซึ่งรายได้แม้จะมีความแน่นอนแต่ก็มีรายได้ต่ำ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พิพิธภัณฑ์เครื่องจักสานของชุมชนซึ่งกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากช่างชาวเก่าซึ่งไม่มีผู้ใดใช้แล้ว เนื่องจากรูปแบบการเก็บข้าวของชาวนาในตำบลบางเจ้าฉ่าเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการทำนาในปัจจุบันได้ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรอย่างมากมาย ส่งผลให้ การทำนาเสร็จรวดเร็วขึ้น และมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าวจากชาวนาแทบจะเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ ดังนั้น ช่างข้าวดังกล่าวด้วยมุมมองของกำนันดังกล่าวจึงได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อให้จุดศูนย์กลางของหมู่บ้านและ เป็นจุดแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของหมู่บ้านถือได้ว่าเป็นการจุดประกายเริ่มต้นในการพัฒนารูปแบบชุมชนเข้มแข็ง นอกจากนี้แล้วยังมีกิจกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และบ้านพักแบบ Home stay ซึ่งเป็นการสร้างจุดขายของชุมชนเข้มแข็งเพื่อดึงคนเข้ามาในชุมชนเพื่อสร้างฐานทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น การสร้างเครื่องจักสานที่ใหญ่ที่สุดที่อยู่หน้าชุมชน และพิพิธภัณฑ์จักสาน รวมถึงการท่องเที่ยวและการรวมกลุ่มชาวบ้านที่มีความกลมเกลียวกัน จึงเป็นรูปแบบชุมชนที่น่าสนใจรูปแบบ ซึ่งรูปแบบ การจัดทำ Home stay มีผลอย่างสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยงของคนในชุมชน เช่น การพยายามรักษาความสะอาดเพื่อให้ชุมชนเรียบร้อยน่าอยู่ น่าท่องเที่ยว การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่กินเหล้าเมายา สำหรับเจ้าของบ้าน หรือมีพฤติกรรมในทางที่เสียหาย ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวแบบ Home stay ก็มีผลในการผลักดันให้ชาวชุมชนเล็งเห็นถึงความสำคัญของความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้น ประการที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความพยายามในการใช้เด็กในชุมชนเป็นตัวบังคับผู้ใหญ่มิให้กินเหล้าสูบบุหรี่ ที่เรียกกันว่า "รัตนเยาวชน" ดังนั้น การใช้แผนชุมชนเข้ามาแก้ไขในเรื่องของปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เช่น การลดการดื่มสุรา เที่ยวกลางคืน เล่นหวย ก็จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เห็นผลกันเป็นราย ๆ และมีการเลียนแบบต้องการมีรายได้เช่นว่านั่นเหมือนกัน นอกจากนี้แล้วยังมีการประชุมในรูปแบบของเวทีประชาคมอยู่เป็นประจำเพื่อรายงานสิ่งที่ผดสังเกตุที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชุมชน โดยการสอดส่องของชาวบ้านและแจ้งข่าวสารให้ทราบทั่วกัน

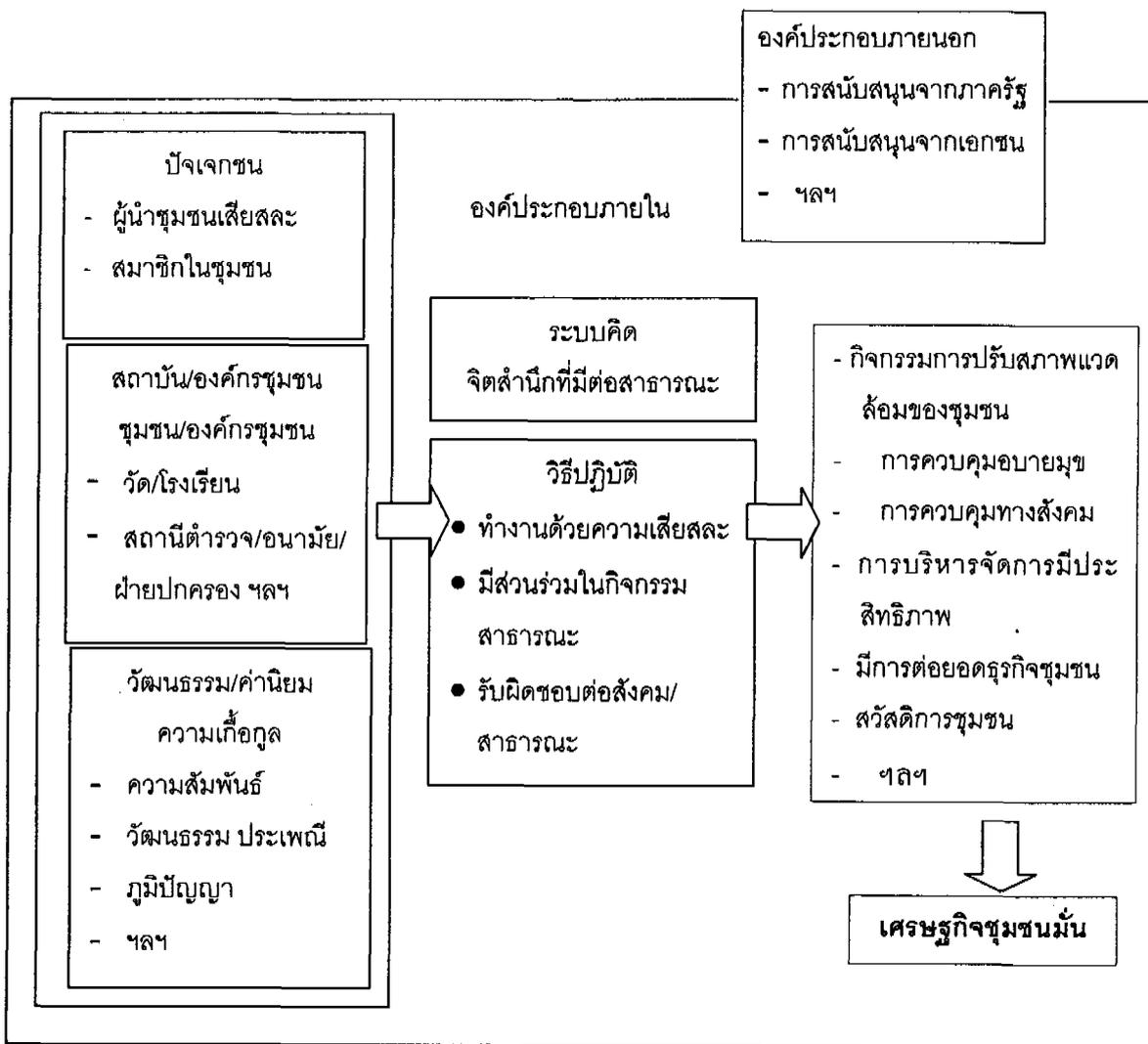
การดำเนินการของชุมชนบางเจ้าฉ่าตระหนักถึงปัญหาสำคัญของชุมชน ซึ่งมองได้ว่าปัญหาที่สำคัญของชุมชนคือปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดจากสภาพความขัดสนของชุมชน ซึ่งประเด็นและประเด็นนั้นเป็น "ปัญหาร่วม" ของชุมชน กระบวนการของชาวชุมชนบางเจ้าฉ่า ประกอบไปด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การดำเนินการร่วมกัน และการร่วมประเมินผลเพื่อการปรับปรุงอย่างไม่มีกรอบจำกัดทางความคิด และจากการดำเนินการประชาคมทั้งในระดับกลุ่มต่าง ๆ ระดับชุมชน ทำให้มีการกำหนดแผนแบบชุมชนให้ได้แลกเปลี่ยนแนวความคิดหารือและ

การยอมรับภายใต้กฎกติกาต่าง ๆ ภายใต้กระบวนการการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความสามัคคีภายในชุมชนและระหว่างชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งในความเป็นดังเดิมนั้น ยึดโยงอยู่กับความเป็นชุมชน ที่มีความสัมพันธ์และเอื้ออาทร อยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อการดำรงวิถีชีวิตของชุมชนให้อยู่รอด จนเกิดการเรียนรู้ในการใช้ทรัพยากรบนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จนเกิดเป็นวิถีวัฒนธรรมร่วมกันเกิดเป็นสำนึกร่วมในการใช้และดูแลทั้งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

การเกิดขึ้นของกระบวนการทุนทางสังคม

การใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยการนำภูมิปัญญาการจักสาน และการจัดให้มีการท่องเที่ยวแบบ Home stay ทำให้ชุมชนบางเจ้าฉ่ากลายเป็นชุมชนต้นแบบในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แม้ว่าชุมชนบางเจ้าฉ่าไม่ได้มีความได้เปรียบทางธรรมชาติแต่อย่างใด ซึ่งนับเป็นเครื่องสะท้อนสำคัญที่แสดงให้เห็นการจัดการทุนทางสังคมที่ชุมชนมี ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการสร้างพลังทางเศรษฐกิจ และการป้องกันอาชญากรรมได้

ภาพที่ 6.2
 กระบวนการทุนทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม
 ตำบลบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง

วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนบางเจ้าฉ่า ที่มีฐานธรรมชาติของแม่น้ำน้อย ทุ่งนา และสถานที่สำคัญทางศาสนาได้แก่วัดไชโย สามารถเป็นแหล่งดึงดูดให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักที่ชุมชนได้ จากความพยายามของชุมชนที่นำวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตมาเชื่อมโยงกับธุรกิจชุมชนอย่างลงตัว กิจกรรมท่องเที่ยวชมทุ่งนา แม่น้ำ ด้วยรถอีแต่น และเยี่ยมชมการจักสานที่มีชื่อเสียงซึ่งเป็นภูมิปัญญา ที่เกิดจากการสั่งสมจากอดีต และมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน รวมทั้งระบบความรู้ทั้งหลายของวัฒนธรรมชาวนาภาคกลาง ที่สะท้อนในรูปประเพณี พิธีกรรมของชาวบางเจ้าฉ่า ซึ่งเมื่อชาวชุมชนปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ชุมชนยังสามารถจัดการความรู้ เพื่อ

ปรับปรุงผลิตภัณฑ์ เครื่องจักรสาน รวมทั้งสร้างศักยภาพในการเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาทิ การปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชน การจัดเตรียมบ้านพักให้เหมาะสมกับนักท่องเที่ยว นำบริการใหม่ ๆ ที่เป็นภูมิปัญญา เช่น การนวดแผนไทย การปรุงอาหาร ซึ่งชาวชุมชนต้องร่วมกันเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

ประกอบกับองค์ประกอบภายในของทุนทางสังคม ที่ประกอบด้วย ผู้นำที่เป็นผู้กระตุ้นพลังชีวิตของชุมชนให้เกิดความกระตือรือร้นในการจัดการทุนทางสังคม โดยเฉพาะกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ที่มีภูมิลาดำเนาะดั้งเดิมอยู่ที่หมู่ 8 ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ที่ประกอบอาชีพจักสาน นอกจากนี้กำนันมีพี่น้องรวมทั้งสิ้น 5 คน พี่ชายคนแรกเป็นรองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง และแต่เดิมเป็นเจ้าของวัดมีวัดยางทองหมู่ 8 ที่กำนันเป็นผู้นำอยู่ การที่เป็นคนดั้งเดิมในชุมชนของกำนัน ส่งผลให้กำนันรู้จักชุมชนว่ามีจุดแข็ง - จุดอ่อน ในเรื่องใด ศักยภาพของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ มีมากน้อยเพียงไร ทำให้กำนันมีความเข้าใจบริบทชุมชน (Contextual) และสถานการณ์การแวดล้อมต่าง ๆ และรู้จักชาวบ้านว่าใครเป็นอย่างไร การเป็นคนดั้งเดิมในชุมชนทำให้กำนันรู้จัก และส่งผลต่อการเลือกคนมาช่วยทำงานและทำให้การบริหารจัดการชุมชนดำเนินไปได้ เมื่อกำนันกลับมาอยู่ที่หมู่บ้านในช่วงระยะแรก ได้ช่วยเหลือชุมชนในเรื่องต่าง ๆ เนื่องจากขณะนั้นพี่ชายกำนันซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน โดยเป็นผู้ชักชวนให้ชาวบ้านก่อตั้งกลุ่มจักสานและต่อมาได้สนับสนุนให้เยาวชนมาเรียนเจียรไนพลอยกับกำนันสุรินทร์ซึ่งเคยเป็นช่างพลอยที่กรุงเทพฯ โดยเห็นว่าชาวบ้านยากจน อาชีพทำนาก็ไม่ได้ผลผลิตเต็มที่ กลุ่มจักสานก็มีชาวบ้านที่มีอายุกลางคนขึ้นไปทำเป็นอาชีพเสริม แต่คนหนุ่มสาวหรือเยาวชนที่เพิ่งจบระดับมัธยมยังไม่มียานพาหนะ ดังนั้นกำนันสุรินทร์จึงเริ่มชักชวนให้เยาวชนคนหนุ่มสาวประมาณ 30 คน มาฝึกการเจียรไนพลอย แล้วให้แต่ละบ้านรับงานไปทำแล้วรวบรวมส่งไปขายที่กรุงเทพฯ สะท้อนให้เห็นถึงการนำประสบการณ์ความรู้ของผู้นำที่ได้จากการไปอยู่กรุงเทพฯ มาปรับใช้กับชุมชน เช่น รู้จักการผลิต รู้แหล่งจำหน่าย รู้ราคา รู้จักวิธีการขนส่งสินค้า รู้เรื่องระบบบัญชี ฯลฯ ซึ่งเป็นความสามารถในการบริหารจัดการที่ได้จากภูมิหลังของผู้นำ

เมื่อมีการรวมกลุ่มชาวบ้านทำเจียรไนพลอยสร้างรายได้ให้ชุมชนเป็นอย่างดี จนกระทั่งทุกครัวเรือนต่างมารับงานเจียรไนพลอยจากกำนันสุรินทร์ได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำ โดยชาวบ้านเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2537 เห็นได้ว่าเส้นทางมาสู่การเป็นผู้นำชุมชนของกำนันสุรินทร์เริ่มต้นจากการเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโดยเฉพาะในช่วงนั้นเป็นช่วงที่ชาวบ้านหลายครอบครัวเลิกอาชีพทำนาเนื่องจากน้ำท่วมและรายได้น้อย

“เพราะช่วยงานชุมชนมาตลอด ช่วยเหลือชาวบ้านมาส่วนหนึ่งมีงานอะไรก็มาช่วย และมีกิจกรรมที่เราผูกพันมาตลอด ตอนนั้นผู้ใหญ่คนเดิมเขาก็เหลือวาระอีก 2 ปี (อยู่ได้จนอายุ 60 ปี) แต่ช่วงนั้นกำนันหมดวาระ เลยเป็นจังหวะของเรา ตอนนั้นผมเป็นผู้ใหญ่บ้านปีเดียวก็มาเป็นกำนันเลย” (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

การช่วยเหลืองานชุมชนมาตลอดทำให้กำนันมีต้นทุนที่สำคัญในการเป็นที่รู้จักของชาวบ้าน และการให้บริการช่วยเหลือนี้เป็นพื้นฐานความศรัทธาของชุมชน และจากเดิมที่แม่สามารถก่อตั้งกลุ่มจักสานครั้งแรกเกิดขึ้นเนื่องจากการกระตุ้นนำของเจ้าอาวาสวัดยางทอง และนักพัฒนาที่เข้ามาพัฒนาในช่วงปี 2515 แต่เป็นการรวมเพียงในแง่ของผลผลิต แต่ไม่ได้รวมกันในด้านเงินทุน หรือการเป็นเจ้าของผลผลิตร่วมกัน และการบริหารจัดการร่วมกัน หรือมีจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของธุรกิจส่งผลให้ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจปรัชญา หรือเป้าหมายของการรวมกลุ่ม ได้นำจักสานไปขายให้พ่อค้าคนกลางซึ่งให้ราคาต่ำกว่าขายให้กลุ่ม จนกลุ่มจักสานต้องสลายตัวลงในปี 2528 และได้รับการรื้อฟื้นจาก กำนันที่ทำหน้าที่ ผู้นำในการระดมพลังภายในชุมชนนั้นมีความหมายครอบคลุม และต้องสามารถทำให้สมาชิกของชุมชนเหล่านั้นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหรือปฏิบัติได้ด้วย กำนันใช้วิธีเรียนรู้จากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการนำสิ่งที่ชุมชนมีมาสร้างเป็นธุรกิจชุมชน และยกตัวอย่างที่มีอยู่จริงให้ชาวบ้านฟัง และชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหารจัดการเศรษฐกิจของชุมชน ในรูปของศูนย์กลางบริหารชุมชนฯ เพื่อให้ชาวบ้านได้ลงมือปฏิบัติเอง ซึ่งการได้ลงมือปฏิบัติเองทำให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน และทำงานร่วมกันสร้างเป็นจิตสำนึกร่วมจนเกิดความไว้วางใจต่อกัน

การที่ผู้นำจะทำให้ชาวบ้านเข้ามาส่วนร่วมต้องเกิดจาก ระบบคิดร่วมกันก่อน จึงจะนำไปสู่การปฏิบัติ ชุมชนบางเจ้าถ้าใช้วิธีการจัดเวทีชาวบ้านให้ชาวบ้านมารับฟังข้อมูลซึ่งส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่กำนันได้จากการไปอบรมสัมมนาและศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น จากนั้นให้ชาวบ้านร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องกระทำ ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวเกิดขึ้นบนฐานศักยภาพของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาเรื่องการจักสาน วิถีชีวิตของชุมชนชนบท สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นทุนเดิมของชุมชนนี้ จนสามารถก่อเกิดธุรกิจชุมชนโดยชุมชนร่วมกันเป็นหุ้นส่วนในการดำเนินการ และนำไปสู่ประเด็นการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

ตัวแบบของกระบวนการทุนทางสังคมชุมชน นานิง

กับการป้องกันอาชญากรรม

จากการศึกษากระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่า ผู้ศึกษามีข้อเสนอเชิงทฤษฎีสำหรับกระบวนการทุนทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนบางเจ้าฉ่าแม้ว่ากระบวนการทุนทางสังคม ได้เกิดขึ้นในฐานะเป็นพลังในการขับเคลื่อนธุรกิจชุมชน จากมิติความสัมพันธ์ในหลายระดับ อาทิ ระหว่าง ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ที่เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลพันธะทางสังคมระหว่างกัน โดยมีความเป็นพลวัตในการก่อรูปจากอดีตและเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา บนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา ที่หลากหลายทำให้สามารถสร้างอาชีพ นอกจากการทำงาน การการจักสาน และปรับเปลี่ยนไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ซึ่งเกิดจากทุนทางสังคมที่ชุมชนมี และเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนในรูปของเครือข่าย โดยมีบางปัจจัยที่เอื้อต่อการพลิกฟื้นกระบวนการทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมได้แก่

ผู้นำ ที่มีความเสียสละ มีวิสัยทัศน์ มุ่งมั่นในการสร้างชุมชนให้สมาชิกมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างพอเพียงบนฐานทรัพยากร โดยใช้ความสามารถในการสื่อสารเพื่อรวมคน รวมสมาชิกให้เห็นประโยชน์จากการเรียนรู้ร่วมกัน และการร่วมคิดทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังมีสมาชิกในชุมชนที่มีจิตสำนึก และร่วมแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมละเท่าเทียมกัน

การปรับตัว จากการกระตุ้นของแกนนำให้ชุมชนตระหนักถึงการขาดอำนาจการต่อรอง โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จากการรวมพลังของกลุ่มธรรมชาติ ที่สร้างเป็นเป็นสำนึกร่วม และเป็นความพร้อมที่จะสร้างมาตรการ/ กติกาในความร่วมมือร่วมใจ

การก่อพลัง โดยเวทีการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยลักษณะที่เป็นทางการใช้ประชาคมหมู่บ้าน เป็นเวทีการเรียนรู้ระหว่างกัน ในทุกระดับแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่ให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกันในระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ร่วมคิด ร่วมวางกติกาหมู่บ้าน อนาคตของชุมชนร่วมกัน โดยกระบวนการแผนชุมชน และการเกิดเป็นกิจกรรมธุรกิจชุมชน กลุ่มจักสาน กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ที่ส่งผลต่อการกำหนดเป็นบรรทัดฐานของกลุ่ม

การจัดโครงสร้าง การบริหาร โดยสมาชิกของชุมชน และมีการควบคุมการควบคุมการบริหารโดยกรรมการชุมชนที่มาจากตัวแทนของชุมชน โดยดำเนินการธุรกิจตามแผนชุมชนที่ประชาคมร่วมกันคิด เป็นการดำเนินการที่ทำให้เกิดธุรกิจชุมชน ตอบสนองความต้องการของชุมชน

ประกอบกับการร่วมกันควบคุมเกิดเป็นวินัยในทำดำเนินธุรกิจชุมชน บนฐานของการเป็นองค์กร การเรียนรู้ที่มีการแสวงหา การเรียนรู้ พัฒนาตลอดเวลา

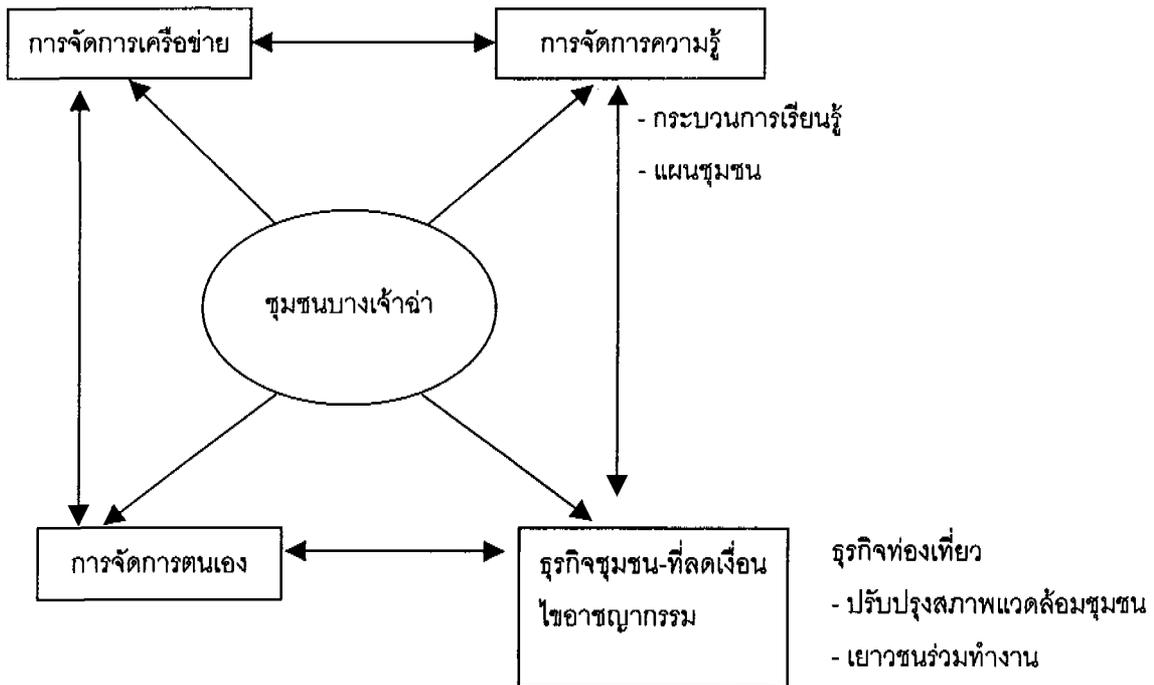
ความเข้มแข็งของชุมชน ที่เกิดจากพลังอำนาจของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยที่ชุมชนสามารถลดเงื่อนไขสาเหตุการเกิดอาชญากรรมลงได้ จากการอยู่ดี กินดี และการมีศักยภาพในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึงความสามารถในการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายในการผลิต โดยมีองค์กรชุมชนที่สนับสนุน เงินทุน อย่างกลุ่มออมทรัพย์ หรือองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือองค์ความรู้ใหม่ที่เข้ามา

ภาพที่ 6.3

ตัวแบบเชิงทฤษฎีของกระบวนการทุนทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม

ภาพที่ 6.4
 ตัวแบบการป้องกันอาชญากรรมชุมชนบางเจ้าฉ่า
 (การสังเคราะห์ของผู้ศึกษา)

ชุมชนบางเจ้าฉ่าดำเนินธุรกิจชุมชน อย่างการจักสาน และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ที่เกิดจากการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ของพลังทุนทางสังคม ที่มาจากเครือข่าย โดยอาศัยกลไกอย่างผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ ความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชน บนฐานภูมิปัญญาองค์ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของตนเอง วัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทรต่อกัน การจัดการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีความสามารถในการจัดการตัวเอง อีกทั้งการดำเนินธุรกิจชุมชนที่มีการแบ่งปัน กระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง ต้องอาศัยการร่วมแรง ร่วมใจ ของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนร่วมดำเนินกิจกรรม อย่างเช่น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน การดึงเยาวชนที่ถือว่าเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นปัญหากระทบต่อชุมชน ให้เข้ามามีบทบาทเป็นกลไกของธุรกิจ จึงเป็นการลดโอกาสการเกิดอาชญากรรมได้เป็นอย่างดี